

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 3-4/2003 • Pris 20:-

En helt annan värld

• GENETIKENS FRAMMARSCH • VENEZUELAS UTMANING • USA:S KRIGSEKONOMI •

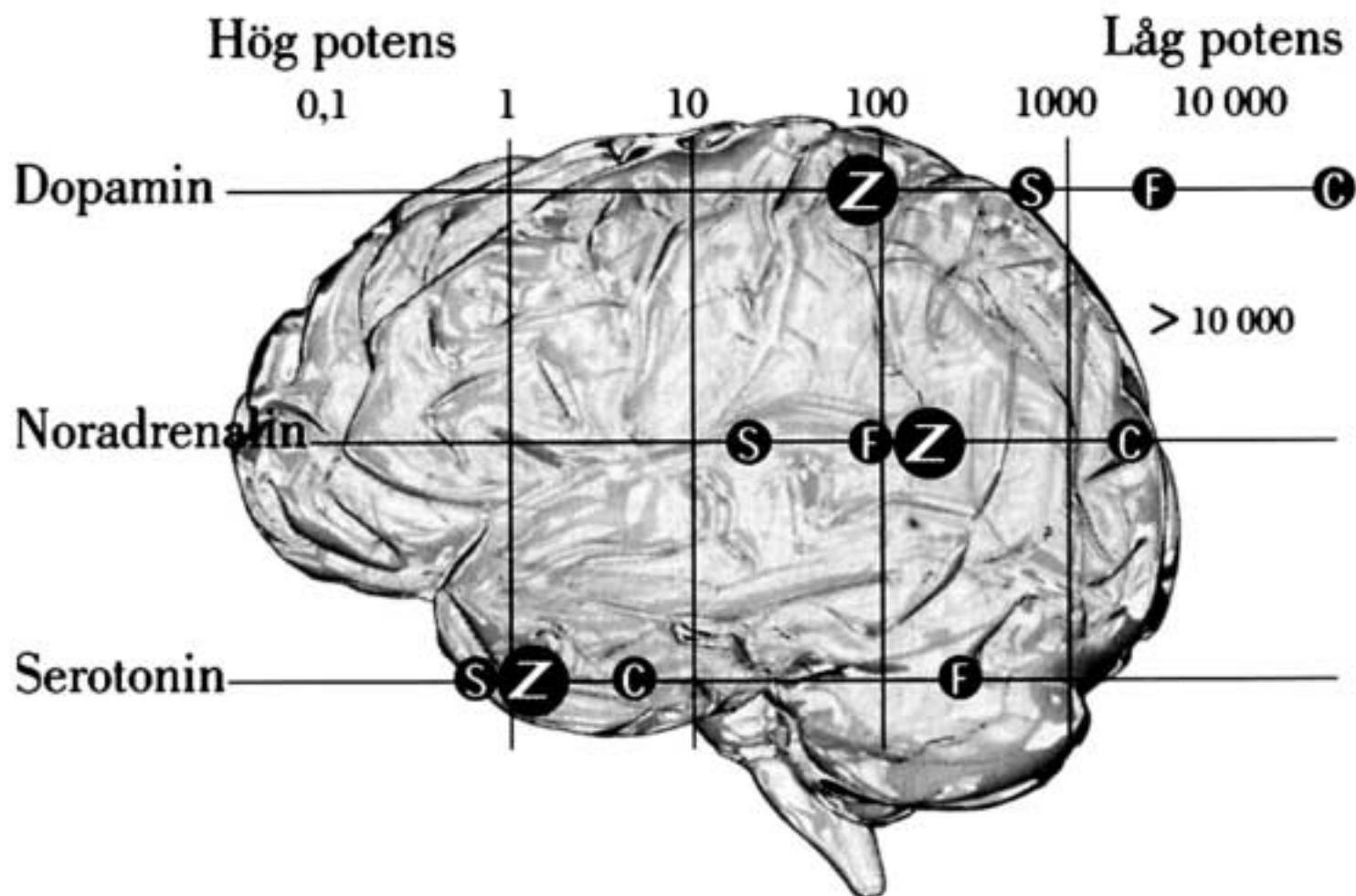

bild: J Psychopharmacol 1998

Sjukt eller friskt? Normalt eller onormalt? Arv eller miljö? Längs dessa motsatspar slingrar sig samhällets och vetenskapens syn på "avvikande" genom olika konjunkturer. Just nu dominerar biologiska och genetiska förklaringsmodeller starkt över sociala teorier, inte minst vad gäller psykiska störningar. Vilka samhällsliga faktorer styr detta? Vad blir konsekvenserna? Vem tjänar och vem förlorar?

Sociologen Eva Kärfve, som i en bok granskat grundbultarna i debatten om DAMP/ADHD, ger här sin syn på dessa frågor. Hon hävdar att de perioder då ett socialt synsätt haft företräde är historiska undantag. Idag sammanfaller två intressen som ursprungligen är artsilda – ideologisk biologisering och vinstintresse – vilket riskerar att legitimera en allt hårdare utslagning och ökande klassklyftor i samhället, anser Kärfve.

VANTRIVSEL eller VANSINNE?

– om DAMP, sociobiologi och en krympande normalitet

Under många tusen år har mänskligheten bara kunnat urskilja två avvikelser från en sunt tänkande och kännande normalitet, nämligen idioti och galenskap. Det förefaller som om alla samhällen haft några begrepp som beskrivit både de intellektuellt undermåliga och de som förlorat förståndet. Under all känd tid har man i Europa haft en djup tolerans för mänsklig dumhet. På samma sätt har man, när det gäller galenskap, enbart noterat de mest flagranta, förvirrade och storslagna uttrycken.

De avvikande tillstånden har förklarats på olika sätt. Den europeiska kulturen kopplade redan tidigt samman mänskligt beteende med arv och "blod". Idéer om "familjärt vansinne" finns belagda sedan gammalt. Det har inte hindrat att man åtminstone i vissa fall betraktat galenskap som ett begripligt svar på svåra erfarenheter. I Shakespeares "Hamlet" spelar kungasonen galen när han inser moderns förräderi mot fadern. Så gör också prins Amled i Saxo Grammaticus' 1200-talsversion av dramat. Vansinne föreföll uppenbarligen vara ett rimligt svar på en ohållbar livssituation för medeltidens människor.

De efterblivna och de galna utgör alltså två etablerade avvikargrupper i den europeiska historien. Många som idag skulle betraktats som förståndshandikappade eller neurotiker hade en plats i medeltidens normalitet. Men denna generositet ska kanske inte idealiseras – också den vilade på praktiska hänsynstaganden. Jordbrukssamhället kunde finna arbetsuppgifter också till dem som brast i kreativitet och rationellt tänkande. Det finns dessutom historiker som menar att medeltidens människor, på grund av den relativa ensamhet, som skapades genom arbetsliv och geografisk orörighet, utvecklade betydligt mer särpräglade personligheter. Medeltidens människor var helt enkelt mer olika varandra, och det fanns inte några starka kulturella krafter, med undantag för kyrkan och dess krav på personlig fromhet och dygd, som manade till konformitet.

EN ARTIKEL AV EVA KÄRFVE

Artikelförfattaren är docent i sociologi vid Lunds universitet. Författare till boken

Hjärnspöken – DAMP och hotet mot folkhälsan, Symposion förlag 2000.

För att förstå förändringen som dragit genom Europa sedan dess är det viktigt att komma ihåg att det, när det gäller bedömningen av mental och personlig avvikelse, alltid finns en koppling till arbetsförmåga. Industrisamhället, som växte fram i spillrorna av feodalismen, ställde nya och mer skärpta krav. Michel Foucaults berömda analys av dårskapen som fenomen under 1600- och 1700-talen, *Vansinnets historia*¹, visar på ett nytt intresse för avvikelse. Men ett mer systematiskt och kvalitativt tillskott till medeltidens och renässansens magra diagnostik kom först vid förra sekelskiftet. Genom psykoanalysen breddades den psykiska sjukligheten till att omfatta *neuroserna*. Begreppet *neuroser* fanns sedan tidigare och hänvisade då till en underliggande men okänd organisk störning. Inom psykoanalysen förändrades begreppet till att gälla en växelverkan mellan en persons psykiska konstitution och hennes "andliga miljöförhållanden", som Nordisk Familjebok från 1931 uttrycker saken. *Neuroser* begreppet kom i sin freudianska betydelse att medföra en utspädning av de psykiatriska symptomen. Tecken på psykisk ohälsa kom alltmer att närma sig det normala själslivet. *Neuroser* begreppet förefaller inte stödja uppfattningen om att det skulle finnas en koppling mellan avvikelse och arbetsförmåga. I psykoanalysen möter vi en psykisk sjuklighet som ligger ett stycke vid sidan om den medicinska praktiken, och dess diagnoser blev under senare hälften av 1900-talet en del av den vardagliga begreppsapparaten. Allt fler människor, och bland dem många som kunde försörja sig och på ytan levde alldagliga liv, hamnade under den analytiska luppen. Ofta innebar detta ingen belastning: psykoanalysen försåg patienterna med diagnoser som varken hamnade i medicinska journaler eller i offentlig statistik.

Men parallellt med denna psykoanalytiska praktik, och framför allt bland de samhällsklasser som inte ens kunde drömma om att undergå en kostsam analys, fortsatte den mer handfasta psykiatriska verksamheten. Här togs iakttagelsen att psykiskt störda personer ofta vuxit upp i ohälsosamma miljöer som intäkt för att genetik spelade en betydelsefull roll. Det är i detta sammanhang man bör betrakta tvångssteriliseringarna, som pågick i fyrtio år och inte försvann förrän den fria aborten genomfördes vid mitten av 1970-talet.

Men även den traditionella psykiatrin genomgick förändringar. Under efterkrigstiden, då genetiska förklaringar på mänskligt beteende av uppenbara skäl kommit i vanrykte, började man betona miljön som orsaksfaktor. Detta hade dessutom stöd i en vänsterideologi som pekade på sambandet mellan låg socioekonomisk status och psykisk ohälsa. Under årtiondena närmast före och efter andra världskriget fanns det en samhällsförändrande potential i den psykiatriska rörelsen, inte minst genom psykoanalytiker som Wilhelm Reich och Erich Fromm. I efterhand kan man konstatera att denna tanketradition fångade upp det mänskliga lidandet i en tvågreppsmanöver. Dels kopplades psykiskt lidande, och den vanställning av personligheten som kunde bli resultatet, samman med samhällliga missförhållanden. Dels problematiserades psykiatrin som sådan. Den anti-psykiatriska rörelsen, med den amerikanske psykiatriprofessorn Thomas Szasz som frontfigur, kan betraktas som konservativ kritik, och den strandade så småningom i scientologirörelsen. Men det fanns också en politiskt radikal riktning som belyste psykiatrins koppling till de rådande maktförhållandena, med den engelske psykiatern R. D. Laing som centralfigur under 1960-talet.

Trots detta dominerade under dessa årtionden, åtminstone på ytan, en syn på psykisk ohälsa som slog fast att de allvarliga psykiska sjukdomarna, *psykoserna*, hade en stark biologisk komponent – om de inte rent av orsakades av organiska defekter – medan andra lättare störningar kunde tänkas vara av psykosocialt ursprung. Lite längre bak i ledet kunde man också höra tongångar som talade om psykisk ohälsa som tecken på en defekt biologi. Framför allt i Sverige låg detta synsätt alltid nära till hands.²

DIAGNOSTIKEXPLOSION

I dagens läge, när den biologiska psykiatrin närmast fullständigt dominerar fältet, beskrivs de miljöbetonade riktningarna ofta föraktfullt som förlegade och ineffektiva. Men i sin bok *Creating Mental Illness*³ visar den amerikanske sociologen Allan V. Horwitz dock att den nya psykiatri, som anser sig göra rent hus med sina föregångare, åtminstone i ett avseende arbetar i den förkättrade psykoanalysens anda. Den

diagnostiska psykiatrin, och särskilt den gren som i Sverige kallar sig neuropsykiatri, har visserligen lagt de "diffusa" miljöaspekterna åt sidan och återgått till biologiska förklaringar. Men den ymniga symptomfloran har tagits tillvara.

Det senare kommer till uttryck, och sprids vidare, framför allt genom en diagnosmanual, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, förkortad *DSM-IV* (fyra för fjärde upplagan), som ges ut av psykiatriska sällskapet i USA. En mycket spridd kortversion av den senare finns på svenska och är enligt baksidestexten översatt till femton språk.

Det är DSM-systemet som numera sätter agendan. I DSM-IV finns fortfarande de mer traditionella psykiska störningarna, som till exempel psykoser och utvecklingsstörning. Men utöver det ger manualen beskrivningar på ytterligare ungefär fyrahundra psykiska störningar. Genombrottet för denna inflation i psykiska funktionshinder och nedsättningar kom redan med DSM-III 1980, som innehöll 265 diagnoser. Då handlade det om en uppsortering av symptom som redan var kända i den kliniska praktiken. I denna och senare utgåvor sammanställdes symptom på nedsättningar i punktform. Den drabbade måste uppnå ett bestämt antal symptom för att kunna få den aktuella diagnosen. För säkerhets skull introducerades också förkortningsbegreppet UNS (Utan Närmare Specifikation), som i DSM-IV beskrivs på följande sätt: "Bilderna stämmer med den allmänna beskrivningen av en psykisk störning inom en diagnostisk klass, men symptomen uppfyller inte kriterierna för någon av de specifika störningarna." Meningen är värd en begrundan. Litet senare ger manualen exempel på hur man tänker sig lösa detta logiska dilemma: "Detta kan vara fallet när symptomen är för lindriga för att nå upp till tröskelvärdena för en specifik störning..."

Med andra ord: DSM-IV ger precisa krav för vilka symptom som krävs för att en diagnos ska

ställas, men ger också möjlighet, genom tillägget UNS, att utvidga diagnostiken till att omfatta personer som inte förete de föreskrivna symptomen i den grad som krävs. DSM-IV ger, förutom att den beskriver kända psykoser och nya funktionshinder av alla slag, också prov på psykisk sjuklighet som ännu inte är vedertagen i Sverige. Ett exempel är "Dissociativ identitetsstörning" (diagnoskod F44.81), den amerikanska specialiteten "multipel personlighet". Även här kan symptomen prickas av, och för den händelse den sjuke bara skulle ha en extra identitet (minst två krävs) kan han erhålla diagnosen "Dissociativt syndrom UNS" (diagnoskod F44.9).

Under två decennier har antalet diagnoser i den amerikanska manualen ökat lavinartat. Det vore frestande att tro att detta har sin rot i framsteg på den psykiatriska forskningsfronten. Så är knappast fallet. Horwitz beskriver hur denna utveckling snarare har sin grund i önskemål som rests utanför vetenskapssamhället.

Det är, menar han, det amerikanska försäkringssystemet och inte minst läkemedelsindustrins behov av specifika sjukdomar som drivit fram inflationen i psykiatriska diagnoser. Horwitz' egen tes är att det finns en tämligen ospecifik mänsklig sårbarhet och att många uttryck för psykiskt lidande – symptom – är kulturbundna. Samtida diagnoser som anorexia nervosa och multipel personlighet talar också för detta. Men genom DSM-manualen hotas också denna mångfacetterade och ständigt föränderliga symptombild att förtingligas. När symptomen knyts till diagnoser stimuleras läkemedelsindustrin att försöka få fram specifika läkemedel. Nästa steg är att försöka finna den speciella gen eller genkombination som kan kopplas till symptomet.

För varje revision av DSM-manualen har nya diagnoser tillkommit medan ytterst få kunnat strykas. Bland dem som försvunnit från listan kan nämnas homosexualitet och premenstruell spänning, i båda fallen tack vare intensiv lobbying från respektive homosexuellas organisationer och feminister. Flertalet diagnoser har inte motståndare med motsvarande ideologiska tyngd, och det finns knappast någon risk att flitigt ställda diagnoser som ADHD eller tvångssyndrom ska dras tillbaka av det skälet. Tvärtom, bakom många av diagnoserna finns starka och inte sällan aggressiva lobbygrupper, sponsrade av den farmakologiska industrin. Ett exempel är den amerikanska patientföreningen CHADD som företräder familjer med barn som har ADHD-diagnos. Även i Sverige organiseras dessa barn och deras familjer i ett riksförbund, Attention, som enbart ser fördelar med diagnoser och amfetaminterapi och som aktivt bekämpar kritiker.

Horwitz visar också hur snabbt det går från att en ny diagnos skapats till att den hamnar på den yrkesmässiga agendan. Specialister dyker upp, konferenser organiseras, forskningsanslag beviljas och resultat publiceras. Hela karriärer byggs upp kring den nya diagnosen. Och, vilket den förmenta vetenskapligheten bakom klassifikationen försöker dölja: patienter beskriver sina symptom för att motsvara den. Detta är en social process, vars ursprung Horwitz ser i den

"culture of unhappiness" som uppstod i början av förra seklet och som var själva grundvalen för den dynamiska psykiatrin. Man skulle kunna tillägga att det som nu sker är en alldeles följdriktig kommersialisering av den beklämning, den vantrivsel i kulturen som Freud satte fingret på och som vi inte har kunnat skaka av oss sedan dess.

Vi har alltså två fenomen att beakta i modern tid. Dels en krympande normalitet, där en allt större minoritet av psykiskt funktionshindrade utkristalliseras, dels en ökande finfördelning av psykiska funktionshinder.

FUNKTIONSHINDER SOM IDENTITET

En viktig nyordning i den nya psykiatrin är patientens roll. Den klassiska psykoanalysen vände sig till den bildade medelklassmänniskan i storstäderna. Det fanns en bildningssträvan inbäddad i själva läkeprocessen, och tanken var att kunskap om orsakerna skulle innebära själva fundamentet för en förändring. Mänsklig frigörelse var slutmålet.

Den nya diagnostiskt inriktade psykiatrin eftersträvar symptomfrihet. Eftersom den placerar tyngdpunkten på biologi och genetik nöjer den sig dessutom ofta med farmakologisk, kortvarig hjälp. Ofta kan diagnosklassifikationen i sig innebära den bästa hjälpen. Tillståndet, vad det nu kan vara, får ett namn, en kort historia, kanske några kända företrädare från historieböckerna. Avsikten är att svepa in den drabbade i en förståelse från omgivningens sida, som kan göra funktionshindret uthärdligt. Detta är ofta den hållning som patientföreningarna företräder. Socialt stötande beteende som rastlöshet och aggressivitet hos barn översätts till medicinska termer. Omgivningen hamnar vid skamplåten: det är dess okunnighet och intolerans som framställs som det stora hindret för den drabbade och hans eller hennes familj.

Genom att fokusera på omgivningens lidande vid varje uttryck för psykiskt funktionshinder blir de nya patientföreningarna inte sällan en plattform för de anhöriga, vars problem ges minst lika stort utrymme som patienternas. Detta är inte minst tydligt när det gäller diagnos av ADHD hos barn. Många föräldrar beskriver sin "kamp" för att få en diagnos och hur den medicinska legitimationen ses som en seger efter mödosamt arbete från familjens sida.

Här saknas helt tankar om en möjlig läroprocess. När det gäller ADHD prickas kort och gott de erforderliga symptomen av, barnet får en diagnos, föräldrarna en "förklaring" (som dock DSM-IV officiellt inte tillhandahåller, eftersom man där bara ger "neutrala" symptombeskrivningar) och alla inblandade lär sig betrakta barnet ifråga som handikappat eller funktionshindrat. Om hjälp utöver medicin ges följer den samma rutiner som skulle ha gällt även förutan diagnosen: skolan föreslås ombesörja en lugnare miljö, mer skraddarsydd efter barnets behov, och barnets föräldrar tränas in i bättre uppfostringsrutiner. Eftersom det finns ett grundantagande som gör gällande att problemen inte kan uppstå på grund av den psykosociala miljön, beskrivs ofta dåligt föräldraskap – i de fall ett sådant är uppenbart – som familjens reaktion på ett svåruppfostat barn. Istället för att bli betraktad som dysfunktionell i största allmänhet kan man nu få en ny identitet som "familj med ett funktionshindrat barn". Fortfarande finns starka restriktioner mot

amfetaminbehandling i den skala som den som sker i USA – där vid varje tidpunkt minst tre miljoner barn behandlas – men många läkare och lobbygrupper här arbetar för en ökad användning.

Barn ber inte om diagnoser eller om en identitet som funktionshindrad, och de tillfrågas inte heller när deras fall behandlas. Men efter hand som den diagnostiska kulturen börjar växa sig stark i Sverige kommer allt fler vuxna att höra av sig till psykiatrin för att få en diagnos ställd. Inte sällan har man ställt en preliminär sådan diagnos själv med hjälp av symptomlistor på olika internetsidor (lobbygrupperna tipsar gärna intresserade), och vad man sedan vill är att få sina misstankar bekräftade. Motiven bakom detta kan vara ekonomiska – varje diagnos har sin egen snitslade bana till sjukskrivning och ersättning – eller en önskan att kunna få exempelvis amfetaminbehandling. Men ett motiv som troligen också väger mycket tungt är önskan att ”få ett namn” på det egna lidandet, att få den upprättelse som en diagnos ger när det handlar om livsmönster som nedvärderas av omgivningen. Inte minst blir detta tydligt när man läser Socialstyrelsens beskrivning av ADHD hos vuxna⁵. Där målas det upp en problembild präglad av rastlöshet och svårigheter att slappna av: ”Man har svårt att upprätthålla uppmärksamheten när man ska lyssna på ett föredrag, följa en konversation, läsa en bok eller se en teaterföreställning.” Tankarna ”bär i väg” när man ska syssla med teoretiska arbetsuppgifter och man har svårt att hålla reda på tider, överenskommelser och ”var man har sina saker”. Man har svårt att planera vardag och studier, man kan inte hålla flera bollar i luften samtidigt, tålmodet truter vid motgångar av olika slag. Svårigheter med socialt samspel som kännetecknar ADHD-barnet känns hos den vuxne igen som äktenskaplig instabilitet och täta konflikter med grannar och arbetskamrater. En passiv variant av denna vuxensjuklighet kännetecknas av svårigheter att mobilisera energi och motivation, problem med att få vardagslivets rutiner genomförda. Man tappar ”lust” och ork och blir kanske dessutom ömtålig för kritik.

Med en sådan sjukdomsbeskrivning är det lätt att se att psykisk hälsa alltmer kommit att bli en bristvara. Och det finns naturligtvis en dyster rationalitet bakom detta. Varje mänsklig förmåga måste finnas också som brist och oförmåga. Att befinna sig under genomsnittet i ett eller flera avseenden kan tyckas vara en normal del av livet, för det stora flertalet av oss. Men fältet är öppet för nya ansatser. En normalitet som blir synonym med ”god anpassning” och ”fullgoda prestationer” innebär en betydande insnävning, som i sista hand förändrar människosynen som sådan.

UPPMÄRKSAMHET OCH AMFETAMIN

Låt oss dröja vid den psykiska sjuklighet som går under namnet ”uppmärksamhetsstörning”. Ordet var knappast bekant innan man vid slutet av 1930-talert syntetiserade amfetamin, vars huvudsakliga effekt var just en skärpning av uppmärksamhetsförmågan. Efter diverse misslyckade försök att använda preparatet för att behandla psykotiska patienter introducerades amfetamin så småningom som bantningsmedicin, sedan man upptäckte att en biverkan – förutom sömnstörningar – var just viktnedgång.

Under namnet *Preludin* lanserades medlet i Sverige och var under 50- och 60-talen både populärt och effektivt. Så småningom blev dock medlets missbrukspotential alltmer uppenbar och medlet försvann från hemmens medicinskåp och amfetaminet narkotikaklassades. Men då var skadan redan skedd. Försättningsvis kom det att handla om illegal tillverkning och storskalig handel, som främst i Sverige skapade en hel subkultur av ”pundare”.

Amfetamin skärper förmågan att fokusera. Men preparatet har den allvarliga bieffekten att den efter hand kräver en dosökning för att ge samma effekt. Allt talas också för att fokuseringseffekten så småningom uteblir, och dagens amfetaminmissbrukare söker i första hand inte hjälp mot sin förmenta uppmärksamhetsstörning utan eftersträvar den extrema lyckokänsla som amfetamin i högre doser ger.

De svenska erfarenheterna är ganska unika i västvärlden och den officiella, restriktiva hållningen gentemot amfetamin ska betraktas utifrån denna kunskap. Amfetamin är, framför allt hos vuxna, ett kraftfullt narkotiskt preparat. Effekten hos barn är, trots att det finns tusentals studier, ofullständigt känd. Hos yngre barn ser man ingenting av den lyckokänsla preparatet ger hos vuxna, men däremot kan man iakta en motorisk dämpning och ett slags foglighet som väl svarar mot skolans önskemål. Hos uppskrivade, hyperaktiva barn kan effekten vara dramatisk, vilket förklarar medlets popularitet i vissa sammanhang. Barnen blir alltså betydligt mer fokuserade på sina uppgifter, men trots detta har man inte kunnat visa att de förbättrar sina skolbetyg. Långtidsstudier och retrospektiva studier, som besvarar frågan ”hur gick det sedan?”, saknas helt.

Hyperaktivitet och uppmärksamhetsstörning är huvudingredienser i ADHD-diagnosen. Rastlösa barn uppfyller båda kriterierna, eftersom de just på grund av sin rastlöshet inte kan vara uppmärksamma. Men för att kunna ställa diagnosen är inte kriteriet hyperaktivitet nödvändigt. Varje typ av uppmärksamhetsstörning som kan iaktas godkänns som symptom. En ADHD-diagnos ställs i regel efter undersökningar och intervjuer som utförts under en och samma dag, och det blir då omgivningens – lärares, föräldrars – uppgifter som faller utslaget. I DSM-IV räcker det med att barnets uppförande bedöms i två olika situationer (skolan och hemmet) och i svensk praxis har detta krav urvattnats ytterligare. I sin bok *Barnneuropsykiatri*⁶ skriver Tore Duvner att ett barn som verkar piggt och alert vid undersökning mycket väl kan ha en uppmärksamhetsstörning, som dock motverkas av spänningen i själva undersökningssituationen. Bristen på symptom kan, enligt Duvner, i detta sammanhang snarare förstärka misstanken på en ”underliggande problematik”.

ÄRFTLIGHET SOM FÖRKLARING

Bakom dessa antaganden finns en grundtes, ett axiom, som säger att tillstånden är av biomedicinsk natur. I den nya psykiatrin – och det gäller hela västvärlden – har mänskligt beteende skalats av de sociala banden och beskrivs som bundet till individen. Även om DSM-manualen är neutral i frågan om orsaker antas barnen med ADHD ha en inre störning som i sin tur förmodas vara av genetisk natur. De miljöfaktorer som någon gång diskuteras är företrädesvis

kära läsare

Byn Thatipapthi i Indien lever femhundra kastlösa, eller daliter som de själva kallar sig. De har ingen rätt att bruka jorden som finns där de bor, trots att det är deras enda möjlighet att överleva. De tillhör, tillsammans med ytterligare 170 miljoner daliter i Indien, det väldiga bottenkiktet i kasthierarkin. De har ingen plats. Detta är en del av vår värld idag 2003.

På Västbanken i Palestina byggs just nu en mur, en apartheidmur. Bakom muren bor cirka två miljoner palestinier som nu ska stängas ute – stängas inne – i ett lika groteskt som väldigt fängelsesystem. De ska leva utan mark eller vatten, utan att kunna ta sig till skolor eller sjukhus. De har ingen plats. Detta är en del av vår värld idag 2003.

Att inte få plats och vara en del på samma villkor som andra är vad livet handlar om för bedrövande många människor – i smått som i stort. Finns det en plats för att vara ”avvikande” eller varför inte ”onormal”, eller kan eliten – allt oftare med ”vetenskaplig” legitimitet – sortera, stämpla och stänga ute?

Det är något av vad detta nummer av Röda rummet handlar om: att inte alla får en plats. Men också om själva motsatsen till det: om ett möjligt utrymme där alla får vara med. Nej, inte nåt gullegull där alla älskar alla (vem tror på sådant?) utan en möjlighet för alla att delta på samma villkor, med samma människovärde och lika stor makt. Det handlar om – jovisst – en helt annan värld än den vi lever i idag. Det handlar om det vi menar med socialism.

Allt fler människor börjar också fundera över hur något helt nytt ska kunna skapas. I januari kommer tiotusentals egentligen maktlösa människor – representanter för folkliga rörelser världen över – att samlas i Bombay i Indien till den fjärde upplagan av World Social Forum. Det har då förberetts på ett antal lokala, regionala och kontinentala fora. En bärande grundtanke i denna spännande folkrörelseprocess är just att ”en annan värld är möjlig”

Det får inte bli ett tomt slagord (sådana finns förvisso också på dessa möten, och de hjälper ju ingen) utan de sociala forumen måste framför allt syfta till tvinnas ihop rottrådar från vardagsverkligheten till något som hjälper processen vidare. Och många av dem som deltar har vardagen med sig dit i rent fysisk mening.

Den 16 oktober – på World Food Day – gick daliterna i byn Thatipapthi ut och började plöja den jord de förvägras – de ockuperade markerna. De är en av åttio byar som nu deltar i en samordnad kampanj för att säkra rätten till jordbruksmark. I december startar daliternas nätverk en marsch genom Indien som kommer till Bombay den dag då världsforumet inleds. Där vill de knyta band med andra grupper och få världens stöd.

Det behövs en plats för alla: kastlösa, jordlösa, maktlösa och rastlösa. Hur ser vägen till en sådan ny, socialistisk, värld ut? Det måste vi tillsammans försöka komma fram till.

/Hälsningar Redaktionen

av biologisk art: diet, skullskador, medicinska tillstånd hos modern under graviditet och förlösning. Vad gäller de psykosociala faktorerna – allt från låg social status till destruktiv familjemiljö – anses dessa, om de finns, göra ont värre, inte minst som ”dessa barn” beskrivs som mer sårbara för negativa erfarenheter. I en artikel i Läkartidningen skriver exempelvis psykiatern Tom Fahlén: ”ADHD tycks vara i hög grad genetiskt betingad i den meningen att det uppenbarligen kan räcka med mycket all dagliga stressorer för att symtombilden ska utvecklas”⁷. Man beskriver också de sociala problemen som följd av genetiken. I ett arbetsmaterial som barnneuropsykiatern Christopher Gillberg och farmakologen Elias Eriksson lämnade in till Socialstyrelsen inför sammanställningen av ett ADHD-dokument, skriver de: ”Inte sällan är DAMP/ADHD ... den viktigaste orsaken till den psykosociala situationen, som i ärftliga fall upprepas generation efter generation.”⁸

Det är rimligt att ställa frågan om det finns vetenskapligt underlag för en sådan beskrivning av ADHD-symptomen. Det finns äldre svenska studier kring hyperaktivitet där barnets rastlöshet kopplas till fädrens alkoholism⁹. Det finns också en betydande internationell forskning som knyter hyperaktivitet till bristfällig social uppväxtmiljö. I sin provocativa bok *They Fuck You Up. How to survive family life*¹⁰ ger psykologen Oliver James referenser till forskning som visar samband mellan moderns ångest under senare delen av graviditeten och barnets hyperaktivitet. Efter förlösningen förebådar bristande empati hos modern och ett integritetskränkande och överstimulerande förhållningssätt gentemot barnet samma sak. En ofta diskuterad studie av omhändertagna barn i England¹¹ visar att barn med dåliga hemförhållanden (och därmed misstänkt genetisk disposition) utvecklade hyperaktivitet i högre grad ju sämre miljö de omplacerades i, vilket stöder en psykosocial förklaring.

I den nya barnneuropsykiatriska kulturen diskuteras dessa fynd aldrig. Däremot refereras ofta till tvillingsstudier. Trots att en engelsk övergripande studie visar att sju av av tretton pålitliga och väl genomförda tvillingsstudier pekade på ett genetiskt samband medan sex inte kunde finna något sådant – vilket betyder att forskningsläget är osäkert – presenteras i regel bara undersökningar som stöder en genetisk förklaringsmodell. Så är fallet i Socialstyrelsens ADHD-dokument, som gör detta tydligt redan i sin rubriksättning: *Biologiska orsaksfaktorer* respektive *Psykosociala riskfaktorer*. Under den första rubriken ges en tämligen nyanserad bild av svårigheterna att bestämma ärftlighet i förhållande till ADHD. Men sedan följer en redovisning av forskningsresultat som ger en ganska entydig genetisk förklaring, och man refererar här felaktigt till svensk DAMP-forskning. Man uppmanar också föräldrar till barn med misstänkt ADHD-problematik att förfärdiga ett ”stamträd”, där problematiska släktingar kan identifieras.

Att det skulle kunna finnas ärftlig disposition för hyperaktivt beteende är i och för sig inte otänkbara. Problemet är snarare hur spritt ett sådant anlag skulle kunna tänkas vara; om det finns psykosociala faktorer som skyddar; och – framför allt – hur gränsen skall dras mellan sjuklig och frisk hyperaktivitet. Hyperaktivitet som sådan finns ju naturligtvis också i

en normalvariant och kan iakttas hos en stor grupp barn, framför allt vid övertrötthet, utan att det för den skull leder till livslånga problem. Att det finns en liten grupp barn som uppträder rastlöst i en mängd sammanhang är också ett iakttagbart faktum. Gränsdragningen är inte bara av akademiskt intresse. Det spelar stor roll för den allmänna toleransnivån i samhället om ADHD antas drabba ett, två, tre barn i varje klass eller bara några stycken i varje skola. Gränsdragningen avgör vilka barn som ska ges en handikappidentitet och därigenom förses med en alldeles speciell livsbana.

ARV KONTRA MILJÖ

Skiftet från miljö till biologi som förklaringsmodell betraktas allmänt som en pendelrörelse. Man säger att miljöaspekterna dominerade under 60- och 70-talen, att det därefter kom en stark biologisk frammarsch, men att vinden nu är på väg att vända igen. Jag tror att pendelbeskrivningen är djupt felaktig. Historiskt sett har de biologiska förklaringarna dominerat sedan upplysningstiden, och de är dessutom djupt nerbörjade i den germanska kulturen. Det är snarare framgången för sociologiska förklaringar som ska betraktas som ett historiskt undantag. Dessa hade stöd i den aversion mot biologism som spreds efter andra världskriget då sambandet mellan totalitära och reaktionära ideologier – främst nazismen – och en biologisk människosyn blev uppenbar. Den socialdarwinism som kritiserades häftigt under efterkrigstiden har nu återuppstått i sociobiologisk form¹², och efter att också denna utsatts för häftig kritik kan man hitta den under spridda rubriker som biomedicinsk eller biologisk psykiatri, beteendegenetik och evolutionspsykologi. I Sverige har förvandlingen av en del av psykiatri till neuropsykiatri gått relativt smärtfritt och utan att väcka onödig uppmärksamhet.

Prefixet ”neuro” i ordet neuropsykiatri betyder att man studerar organiska faktorer bakom psykiatriska symptom. Detta är en tämligen okontroversiell sysselsättning om det gäller studieobjekt som hjärnskador och demenssjukdomar. Men vad som är anmärkningsvärt är de betydligt större anspråk som neuropsykiatri, och med den stora delen av den övriga psykiatri, nu gör. Flertalet psykiska rubbningar framställs som organiska, orsakade av gener, skullskador, rökning eller annat i samma stil. Att mänskligt beteende – inklusive önskat, omoraliskt och störande sådant – skulle vara inlärnt i interaktionen med andra människor diskuteras inte. Människan framställs alltmer som en atom, behärskad av den kemiska balans som gener och tidiga biologiska risk- och skyddsfaktorer gett upphov till.

Det handlar alltså om en tämligen extrem uppfattning, något som ibland inte tas på allvar av dem som framhåller samspelet mellan biologi och social miljö som orsak till psykiska problem. Den senare uppfattningen har, trots att den formellt sett säkert är korrekt, nackdelen av att knappast kunna förklara någonting alls. För att kunna säga någonting intressant om orsakförhållandena måste graden av biologisk sårbarhet fastställas, liksom både arten och graden av samspelet mellan arv och miljö. Även om det är troligt att det finns biologiska komponenter i psykisk sjuklighet har sådana sällan kunnat fastställas, minst av allt på det genetiska planet, där man får lita till tvillingsstudier av varieran-

de kvalitet. Psykosociala faktorer däremot har kunnat bevisas vara kraftigt sjukdomsalstrande¹³. Nyare forskning visar att inte bara barnmisshandel utan även försummelse i psykologisk mening skadar hjärnans limbiska system hos drabbade barn. Att hjärnan utgör själva spelplanen hindrar alltså inte att det är rimligt att anta att socialt beteende främst präglas av sociala faktorer.

Vad vi kan se i västvärlden (och mycket tydligt i Sverige) är den biologiska psykiatrins närmast totala dominans. Det blir därför viktigt att fråga: Vems intressen gynnar den?

Svaret är naturligtvis: mångas. Läkare liksom många funktionärer inom den sociala sektorn som kan muta in ett nytt kompetensområde. Läkemedelsindustrin, som satsar enorma summor på fabrikation av nya sjukdomsdiagnoser för möjlig medicinering. De så kallade SSRI-preparaten mot depression – bland andra Cipramil – har trots begränsad terapeutisk effekt kunnat skrivas ut till en mängd människor, som ofta inte ens uppfyller de diagnostiska kriterierna för depression. Här finns ofta ett entusiastiskt samarbete mellan läkemedelsindustri och vissa läkare, som understryker att en betydande underdiagnostisering är för handen och slår larm om folkhälsot.

Det gäller också kroppsliga sjukdomar. De minnesstörningar som verkar komma som ett brev på posten hos den majoritet av den arbetande befolkningen som nu åläggs mer och mer kameralt arbete genom datoriseringen, och som utför fler tjänster på kortare tid än någonsin, står snart inför möjligheten att få sin ”pre-pre-demens”(alltså förstadium till förstadium till) konstaterad. Denna nya light-diagnos lär lanseras av läkemedelsföretag med nya ”bromsmedicin” i bakfickan. Att kunna muta in en tidigare frisk grupp av befolkningen och kunna förse dem med livslång medicinering är givetvis en dröm som också ligger bakom en diagnos som ”vuxen-ADHD”.

Det är inte bara läkemedelsindustrin som ser marknadsmöjligheter. Eftersom diagnostiken sysslar med fenomen i gränslandet mellan hälsa och sjukdom krävs förfinad diagnostisk apparatur. Inom ADHD-forskningen lanserades exempelvis för några år sedan Optax, en apparat som sägs kunna ställa diagnosen ”hyperaktivitet” hos barn vars patologiska rörelsemönster (får man förmoda) undgår den kliniska blicken. Apparaten, som utvecklats vid Harvard Medical School i USA, såldes till förmånligt pris men hade den nackdelen att varje undersökning var kostsam – resultatet skickas on-line till USA för analys och diagnos. Om det var ADHD-problem som registrerades är inte helt klarlagt. Flera barnpsykiatriska avdelningar, bland annat Göteborg och Malmö, införskaffade dock apparaten.

Vid sidan om dessa tunga intressenter finns naturligtvis andra. Företrädare för olika lobbygrupper framhåver de drabbades perspektiv. För människor med ”dolda funktionshinder” kan en biologisk förklaring verka avlastande, inte minst om ”handikappet” omfattar beteenden som anses omoraliska eller förkastliga. Här finns naturligtvis ytterligare en grupp som skulle kunna ha intresse av en biologisk modell för uppförandet, nämligen de kriminella. Önskan att finna kriminella böjelser inskrivna i kroppen är gammal och fick ett mycket talande uttryck hos den italienske läkaren Cesare Lombroso vid

förra sekelskiftet. I Nordisk Familjebok från 1930 skriver man om denne: "Lombrosos teori om en förbrytartypp, som skulle kunna igenkännas på vissa kroppsliga egendomar, är övergiven av den nutida vetenskapen; ej heller hans uppfattning, att brottet väsentligen är att tillskriva biologiska orsaker, har slagit igenom i straffrättsvetenskapen men äger i modifierad gestalt betydande förespråkare i nyaste tid."

Sjuttio år senare är läget ungefär detsamma. ADHD-diagnosen har, vid sidan om psykopatbegreppet, visat sig användbar. En av de mer egendomliga motsägelserna i ADHD-diagnosen – vars fördel enligt förespråkarna skulle vara att den motverkade diskriminering – är att den allt oftare kommit att häftas på människor med en kriminell livsstil. Den alltmer använda kopplingen mellan ADHD och kriminalitet måste vara till nackdel för de laglydiga patienterna som trots allt är i majoritet. Diagnosen har kunnat ställas retroaktivt på intagna på olika anstalter, främst genom att man bortsett från möjligheten att uppväxt i en underprivilegerad, våldsam och kriminell miljö skulle ha betydelse för individen på längre sikt. Det genetiska perspektivet har, trots att ingenting kunnat visas, slagit igenom på ganska bred front. Även missbruk av alkohol och narkotika, i sig en brottsframkallande omständighet, förklaras med genetisk disposition och "självmedicinering" och får på så sätt sin biologiska förklaring.

VINNARE OCH FÖRLORARE

"Marknadens krav" kan inte helt förklara att mänskligt socialt beteende så konsekvent knyts till individernas genetiska och biologiska struktur. Läkemedelsföretag och tillverkare av diagnostisk apparatur är i grunden likgiltiga för orsaksförklaringar. I deras intresse ligger bara att så många människor som möjligt sjukförklaras eller oroas inför risken att utveckla någon hotande störning. Men deras direkta verksamhetsfält fokuserar organiska förklaringar, eftersom det är de kroppsliga förloppen som går att spåra eller förändra. Det stöd de kan ge både lobbygrupper och forskargrupper med biologisk psykiatri på agendan visar hur två ursprungligen artskilda intressen – den ideologiska biologiseringen och möjligheten till profit – råkar sammanfalla.

I det lite större perspektivet måste man emellertid lyfta blicken en aning för att få syn på de krafter som stöder denna utveckling. I Sverige kan vi konstatera att den biologiska psykiatrin har fäste hos myndigheter och organisationer där man kunde förvänta sig en mer neutral hållning. Det finns flera möjligheter att förklara detta. För svenskt vidkommande kan man tala om en underdånighet under vetenskap och forskning som är förknippad med arbetarrörelsen från första början. Rent allmänt kan man se en idealisering av naturvetenskapen, som är på väg att fullständigt ta kommandot över de övriga forskningsparadigmen.

Men det är inte otroligt att det i vissa kretsar inom eliten också florerar idéer som syftar till att förklara – och i sista hand försvara – en samhällsutveckling som går mot en allt hårdare särskiljning mellan medborgarna. I denna modell kan man ana en otålighet med den del av befolkningen som inte håller måttet. Arbetslösheten, som är inbyggd i dagens ekonomiska system, förtingligas som psykiskt funktionshinder. Oro för en ökande kriminalitet varvas med

bild: Lars Henriksson

tankar kring låg intelligens och arbetsvilja. Här kan ett förkroppsligande och en individualisering av problemen tjäna som förklaring på ökade klassklyftor, utslagning och segregation.

Vinnarna i denna utveckling kan vara tydliga, som i fallet läkemedelsindustrin. Andra påskyndare inom elit och myndighetsvärld är mer dunkla. Vilka är då förlorarna? Barnen naturligtvis, som reduceras till defekta hjärnfunktioner och går miste om den stimulans som en ljusare tolkning av deras problem skulle kunna medföra. Som senare hamnar i kläm vad gäller försäkringar, körkort och allmänna framtidsmöjligheter. Men också samhället som helhet förlorar. Fingranskningen av mänskliga brister kommer att visa sig i ökad räddhåga och intolerans. Normaliteten, som bör ha något fäste i den statistiska förekomsten av beteenden, reduceras till en tänkt felfrihet som i grunden är ouppnåelig för alla.

Och förlorarna kommer vara lätta att känna igen. Ett exempel: Christopher Gillberg och Svenny Kopp, barnneuropsykiatriker i Göteborg producerade för några år sedan en symptomlista som gäller den "nyupptäckta" neuropsykiatriska störningen Aspergers syndrom. Diagnosen ställs oftast på pojkar men antas finnas i "dold" form hos unga flickor. Aspergers syndrom kännetecknas framför allt av empatistörning. Ett av de mer komplicerade symptomen på den nyproducerade listan lyder: "Visar 'alltför' stor medkänsla (tycker synd om alla som har det svårt, handikappade, djur i fångenskap, personer med färgad hud). Mycket stor

känsla för all form av förtryck".

Det finns all anledning att befara att en okritisk – och okritiserad – neuropsykiatri är på väg att sjukförklara både uttrycken för och protesterna mot den politiska och sociala utvecklingen i västvärlden. Den vantrivsel i kulturen som redan Freud la märke till kommer att skruvas åt ytterligare ett varv. ■

NOTER

- 1 Michel Foucault.: Vansinnets historia under den klassiska epoken; Aldus/Bonnier, 1973, senaste upplaga 1986
- 2 O Kinberg: Swedish psychiatry. Am. J. Psychiat., 115:505, 1958.
- 3 University of Chicago Press, 2002.
- 4 Mini-D IV. Diagnostiska kriterier enligt DSM-IV. Kristianstad: Pilgrim Press, 1999
- 5 ADHD hos barn och vuxna, Socialstyrelsen 2002-110-16
- 6 Tore Duvner: Barnneuropsykiatri. Stockholm:Liber, 1998.
- 7 Läkartidning nr 7, 2001. vol 98.,
- 8 C Gillberg, C, E Eriksson: Rapport till Socialstyrelsen 2000-07-31.
- 9 Se referenser i P-A Rydelius: Betyder familjeförhållandena något för risken att utveckla asocialitet? i Kerstin Söderholm Carpelan, Weddig Runquist: Ung med tung social problematik, Statens institutionsstyrelse, 2002
- 10 O James: They Fuck You Up. How to survive family life London: Bloomsbury, 2002
- 11 Referens i James: se not 10
- 12 Mike Hawkins: Social Darwinism in European and American Thought 1860-1945. Cambridge University Press, 1998.
- 13 Se exempelvis Lise Eliot: Early Intelligence. London: Penguin, 2001. Oliver James: They Fuck You Up. How to survive family life. London: Bloomsbury, 2002

ATT GRIPA TILLFÄLLET

– vilken väg leder till samhällsomvandling?

Har den globala rättviserörelsen ett gyllene tillfälle att förändra världen nu? I sin nya bok hävdar Hans Abrahamsson, freds- och utvecklingsforskare och aktiv i Attac, att utvecklingen just nu bjuder en sådan möjlighet. Hans recept går ut på att söka en "transformation", en kompromiss mellan makten och de sociala rörelserna

Vilket hopp kan man sätta till Abrahamssons tankar om kompromiss och konfrontativ dialog? Lars Henriksson pekar ut fackföreningarna som nyckelfaktor; hur de ska kunna bli aktiva och knyta band till radikala sociala rörelser. Kanske är en "folkrörelsesamverkan" den socialistiska strategi som behövs, menar han.

Medan jag läser "Det gyllene tillfället" fladdrar ännu ett protestomvävt toppmöte förbi. Utanför Evian blir protesterna till självlärande massuniversitet för den globala rättviserörelsen samtidigt som franska fackföreningar slår samman sina pensionsprotester med G8-demonstrationerna. De sociala rörelserna tycks vara på väg att enas, åtminstone om vad man är emot. Frågan är vad man är för. Och, lika viktigt, hur man skall kunna nå dit. I "Det gyllene tillfället" ger sig Hans Abrahamsson i kast med dessa frågor som så smått börjat leda till debatt i rörelsen, inte minst kring de internationella Social Forum-samlingarna

Abrahamsson tillhör de akademiker som inte nöjer sig med att förklara världen utan också försöker förändra den. Både genom sin yrkesroll som utvecklingsekonom med tidigare uppdrag i Afrika och som aktivist och tongivande medlem i Attac.

Även om Abrahamsson lägger stor möda på det teoretiska ramverket så bygger mycket på hans egna studier och handgripliga erfarenheter av att leda in konflikter i konstruktiva banor, från inbördeskriget Mozambique till EU-toppmötet i Göteborg 2001.

En av bokens röda trådar är Gramscis idéer om hegemoni, det tankemässiga utrymme inom vilket diskussionen i ett samhälle förs. Att åstadkomma ett skifte i hegemonin ser Abrahamsson som de sociala rörelsernas stora uppgift. Från dagens företagsstyrda globalisering, mot en ny global grund för den politiska debatten, baserat på solidaritet och demokratiskt styre.

Titeln syftar på de tillfällen då sådana skiften enligt Abrahamsson är möjliga, då hegemonin krackelerar och makten inte längre kan upprätthålla sin legitimitet, samtidigt som starka sociala rörelser förmår formulera alternativ.

En central roll i detta ger Abrahamsson de "upplysta eliterna", politiker, byråkrater och företagare som ser det ohållbara i dagens värld men som inte förmår göra något åt det, delar av systemet som de är. Trycket från de sociala massrörelserna som sammanfaller med självbevarelsedriften från den "upplysta eliten" – där ser Abrahamsson vår tids gyllene tillfälle att skapa ett nytt, globalt socialt kontrakt. Trots att marknadsfundamentalismen behärskar dagens värld menar han paradoxalt nog att manöverutrymmet och den "upplysta elitens" behov av kompromisser har ökat. Att USA:s ledning, i en period när en tidvattenvåg av kriser och före-

tagsskandaler drar runt jorden, måste ersätta ideologisk hegemoni med militärmakt kan onekligen ses som en svaghet, för även om man kan göra mycket med Tomahawkrobotar är det som bekant svårt att sitta på dem...

MELLAN REVOLUTION OCH REFORM

Abrahamssons metod för gripa tillfället är "konfrontativ dialog", ett begrepp han och Attac lanserade under EU-toppmötet 2001 då politiker mötte aktivister i direkta diskussioner och på TV-skärmar. En "konfrontativ dialog" är varken en debatt eller en förhandling utan syftar till att klargöra meningsskiljaktigheter och gemensamma intressen. Ett sätt för sociala rörelser att inlåta sig i diskussioner med makten utan att sugas upp eller bli harmlösa alibin.

Abrahamsson försöker hitta en väg mellan tandlösa reformer som lämnar de problemskapande strukturerna intakta och en osannolik, riskfylld revolution. Hans alternativ är transformation, kompromisser mellan makten och de sociala rörelserna om genomgripande förändringar i strukturerna.

Många dörrar lämnas öppna. De sociala rörelsernas strävan är inte att ta makten slår Abrahamsson fast, men frågan om var makten bör ligga förblir obesvarad. För inte leder väl

bild: Lars Henriksson

resonemangen om "diskursiv makt" – makten över tanken – till att makt egentligen inte finns? Dess hårda kärna: kontroll över kapital, statsbyråkrati, polis och militär låter sig svårligen diskuteras bort. Även i frågan om hur långt kapitalismen låter sig regleras utan att man utmanar de grundläggande ägandeförhållandena passar han.

För en socialist och revolutionär är det frestande att avfärda Abrahamssons "konfrontativa dialog" som illusionsmakeri och hans tankar om att det gäller att ändra den hegemoniska balanspunkten som harmlösa inomkapitalistiska reformer. Som en strategi i en tid där alternativen till kapitalismen är så grundligt uttrade att de inte ens kan nämnas och där de härskande sitter så säkert och folkrörelserna är så svaga att det enda man kan tänka sig är att påverka de upplysta bland de mäktiga. Men det är att göra det lätt för sig. Det Abrahamsson försöker göra är något mycket viktigt nämligen att hitta en väg från dagens problem till mor-

EN ARTIKEL AV LARS HENRIKSSON

Artikelförfattaren är metallarbetare på Volvo i Göteborg och frilansskribent. Aktiv inom Attacgruppen på Volvo och medlem i Socialistiska Partiet

gondagens lösningar. En väg som tar sin utgångspunkt inte bara i de konkreta problem världen står inför utan även försöker identifiera tänkbara aktörer och allianser som skall kunna ta de steg som krävs för att lösa dem. Denna ansats liksom den ärlighet och uppriktighet som genomsyrar boken är skäl att ta den på allvar. Abrahamsson formulerar sig inte med smygande list, han talar inte som representant för något byråkratiskt egenintresse utan söker, utifrån sina egna erfarenheter och kunskaper, efter en väg att utmana makten. Inte i princip, utan här och nu.

Denna artikel skall därför inte ses så mycket som en recension av eller polemik mot Abrahamssons bok utan mer som ett försök att utifrån de frågor han ställer och svar han ger resonera om möjliga strategier för samhällsförändring.

Är Abrahamssons "transformationer" möjliga? Finns det ett mellanting mellan revolution och reform? Går det att i dagens värld genomföra strukturella förändringar som skapar fundamentalt nya livsvillkor för världens folk som skulle kunna vara förenliga med en upplyst elits strävan efter mer stabila sociala förhållanden? Är det för det första möjligt att genomföra stora förändringar i samhället utan att angripa ägan-

derätten över de stora kapitaltillgångarna?

Ett första, allmänt svar är naturligtvis ja. Det räcker att se på de samhällsformationer som vuxit fram på en kapitalistisk grund för att konstatera att systemet i sig är förenligt med de mest skilda sociala förhållanden. Bushs USA, Palmes Sverige, Mussolinis Italien eller dagens Japan har erbjudit oerhört olika livsvillkor för de arbetande trots att ägandet i princip sett likadant ut. Varför skulle det då inte idag vara möjligt att driva fram en ny social kompromiss, ett nytt folkhemsprojekt, en kompromiss på internationell nivå där ägandets makt inskränks men inte avskaffas?

Två stora invändningar infinner sig. För det första, varför skulle makthavarna, borgarklassen, vilja gå med på en sådan kompromiss? För det andra, räcker det för att lösa problemen?

Abrahamssons stora exempel är det han beskriver som efterkrigstidens sociala kompromisser – alltifrån det svenska Folkhemmet till Bretton Woods. Keynesianismen som skulle reglera kapitalismen och förhindra nya 30-talsskriser och förödande krig. Som gav välfärdsstater och u-hjälp.

Bakgrunden till mycket av detta var, förutom det traumatiska decenniet innan och rädslan för en efterkrigsdepression, existensen av Sovjet

och en numerärt stark arbetarrörelse i Europa. Utan det, visserligen avlägsna, hotet från revolutionen är det inte troligt att den tidens överhet skulle känt sig föranlåten att satsa på några välfärdsstater.

Att projektet – vars huvudsyfte var att rädda kapitalismen – lyckades kan nog också tillskrivas en stor svaghet hos den europiska arbetarklassen. Trots att arbetarorganisationerna, partier och fackföreningar, växte och reorganiserades efter kriget var det mot en grund av nederlag och demoralisering. Ännu en gång hade arbetarrörelsen misslyckats att stoppa ett förödande krig. Arbetarungdomen hade inte förenats under de röda fanorna utan i massgravarna, var och en under sin egen nations fana. Ingenstans hade man lyckats slå tillbaka fascismen genom oberoende klassmobilisering. Det var genom Röda Armén, grundligt staliniserad och befriad från alla tankar på revolutionär internationalism, och de borgerliga demokratiernas krigsmakter som arbetarklassen, avskalad allt klassberoende, besegrat fascismen. Arbetarklassens tilltro till sin egen styrka var bruten. Välfärdsstaternas sociala ingenjörskonst kunde genomföras med arbetarklassen i

stor utsträckning på åskådarläktaren, representerad av sina byråkratiserade och till det borgerliga samhället anpassade organisationer.

En avgörande ekonomisk bakgrund till välfärdsstaterna var att de växte fram i en period av uppgång utan motstycke, efterkrigstidens historiska undantag med två årtionden av obruten expansion. Det innebar att välfärdsstaterna inte byggdes upp genom expropriering av de rikas tillgångar utan genom en något mer jämlik fördelning av frukterna av den ökade produktiviteten.

Redan här stupar troligen tanken på en hållbar social kompromiss av idag.

Även om kapitalet har firat stora triumfer under de senaste decennierna med nyöppnade jaktmarker i Östeuropa, en försvagad arbetarrörelse i Väst och ett Syd som hållits nedtryckt under skuldbördor har de inte lyckats vända den långa fasen av kriser och osäkerhet som rått sedan början av 70-talet. Typiskt nog ledde till och med vår tids stora teknologiska revolution, informationsteknologin, snabbt till en spekulationsbubbla som brast med världsvida effekter. Utrymmet för ett nytt välfärdsbygge i samförstånd, som dessutom skulle vara internationellt

solidariskt, skulle kräva en ny våg av tillväxt i klass med efterkrigsboomen. Jag är inte mannen att säga om detta är möjligt eller ej, man skall aldrig räkna ut kapitalismen förmåga till återhämtning, men det förefaller inte särskilt realistiskt. Förra gången krävdes det den "skapande förstörelsen" av två världskrig, för att lägga grunden för tillväxten. Och efter det tredje världskriget är det inte troligt att det finns särskilt stora förutsättningar för någon slags civilisation.

Utän en sådan ny fas av obruten tillväxt skulle resurserna få tas genom en enorm omfördelning av resurser i samhället, en total omvärdning av de senaste decenniernas omfördelning från arbete till kapital, något som direkt skulle leda till en konfrontation med kapitalet.

Det som skulle kunna få kapitalet att gå på sådana eftergifter är om alternativet är ännu värre. Det krävdes hot om revolution – och ett tyst löftet från arbetarrörelsens ledning om gott samarbete och gemensam kamp mot revolutionen för att erövra den allmänna rösträtten i Sverige i början av förra seklet.

SYSTEMETS KRISER

Den jättelika omfördelning som skulle krävas för en rättvis värld skulle kräva betydligt större oppoffringar för borgerligheten – och än kraftigare hot från de arbetandes sida. Och en rörelse som är förmögen att utöva ett sådant hot skulle med all sannolikhet inte behöva kompromissa särskilt mycket med makten utan vara förmögen att ta den.

Men den mest grundläggande invändningen mot att målet för de sociala rörelserna skulle vara att upprätta en ny social kompromiss är att dagens problem inte plågar mänskligheten på grund av misstag eller oklok politik. Det är, nu som tidigare, kapitalismens inneboende drivkrafter och motsättningar som är orsaken. Den grundläggande drivkraften i kapitalismen är kapitalets jakt på högsta möjliga avkastning. Den kapitalist som inte följer denna drivkraft kommer snart att sluta vara kapitalist. Kapitalet smälter bort och övertas av andra, hungrigare, kapitalister. Det är denna jakt på överprofiter som leder till att kapitalet dras till de sektorer där den högsta profiten kan förväntas. Men när investeringarna där ökar på grund av denna förhoppning skapas överkapacitet och överproduktion. De förväntade vinsterna uteblir och en kris utbryter. Detta mönster har kapitalismen återupprepat i 250 år. Det är en egenskap hos systemet som aldrig kan administreras bort utan som, gång på gång, kommer att kasta miljoner och åter miljoner människor ut arbetslöshet, krig och elände genom sina återkommande kriser. Inte förrän vi lyckas ersätta den med ett system som sätter människors behov i första rummet kommer dessa problem att kunna lösas på lång sikt.

De "upplysta eliterna" då? Hur ser möjligheten ut för en allians med denna Abrahamssons nyckelgrupp som inser dagens problem men inte förmår göra något åt dem?

Industriägarna är självklart inte förtjust i avregleringar som leder till att strömmen försvinner då och då på grund av bristande investeringar och underhåll eller att tågen inte går för att något företag lagt underbud och så vidare. Det är inte bara människorna i ett samhälle som är beroende av infrastrukturen, tvärtom är

bild: Jens Ergon

den ofta skraddarsydd för storindustrins behov. Samtidigt vill kapitalet ha så fria händer som möjligt och inte hämmas av folkliga krav uttryckta i politiska beslut.

Här slits kapitalet mellan intresset att i varje stund göra maximal profit och tillägna sig nya marknader å ena sidan och behovet av ett fungerande samhälle å den andra. Marx gamla motsättning mellan produktionens sociala natur och det privata tillägandet träffar nyliberalerna i nacken. Detta var ett av skälen till efterkrigstidens statliga interventionspolitik.

Säkert kommer därför nu röster att höjas från industrikapitalister om viss reglering av de "hårda" delarna av den offentliga sektorn.

Det är dock något helt annat än att viktiga delar av borgarklassen och dess politiska representanter skulle vara intresserade av en allmän reglering där sociala krav genom politiska beslut skall sättas före kapitalackumuleringen. Sådana ingripanden skulle med alls sannolikhet leda till våldsamma motreaktioner oavsett hur demokratiskt beslutade de är. Investeringsstrejker, kapitalflykt, massiv propaganda och även öppet våld. Borgarklassen har inga hämningar när det gäller det allra heligaste: äganderätten. Exemplet är otaliga på hur kapitalägarna reagerat om de känt sig hotade, från Allendes Chile till 80-talets löntagarfondsmarscher i Sverige, eller dagens hets och kupp försök mot Hugo Chavez i Venezuela.

Varje kapitalist eller byråkrat som ställer sig på de sociala rörelsernas sida är givetvis välkommen. Det urholkar den rådande hegemonin och ökar trovärdigheten i alternativet. Se bara vad den unika splittringen i det ekonomisk-politiska etablissemanget gjort i EMU-debatten. Men då gäller de att se sådana "klassförrädare" som högst temporära allierade och eventuella allianser måste ske helt på de folkliga rörelsernas villkor. Historien känner alltför många exempel på arbetarorganisationer som anpassat sin politik för att inte skrämja bort borgerliga "allierade" med resultatet att de dels blivit harmlösa och dels demoraliserat sin egen bas. En utveckling som tyvärr verkar vara i full gång i Brasilien under Lula idag.

En kompromiss med borgarklassen på dess villkor innebär att den sitter kvar i orubbat bo, med den makt som finns i kapitalet och med det kapitalistiska systemets drivkrafter redo att släppas lösa.

IDEOLOGIPRODUKTION

Utan att ge mig alltför djupt in i debatten om plan och marknad, som bland annat förts i Röda rummet, vill jag påstå att kontrollen över samhällets stora tillgångar är en avgörande fråga. Dels är det en demokratisk fråga. Vad motiverar att ett fåtal individer har kontrollen över förmögenheter som ger dem möjlighet att styra över företag, landsändar, ja hela länders väl och ve? Den makt som finns i ägandet uttrycks inte bara genom investeringsbeslut som avgör ödet för miljoner människor. Det är svårt att tänka sig någon reell folklig makt utan att ta denna ekonomiska makt ur händerna på ägarna av dagens storföretag, banker och försäkringsbolag och ställa dessa under demokratisk kontroll. Hur samhället skall styras är en fråga om makt över ekonomin och produktionen.

Abrahamssons försöker, som sagt, använda Gramscis tankar om hegemonin för att skissera en strategi där man kan åstadkomma långtgående

bild: Jens Ergon

ändringar i samhället genom förändringar på denna, ideologiska nivå. Men makten över kapitalet används också till att sätta dagordningen i debatten. Den ideologiska hegemonin i det kapitalistiska samhället må ha sina rötter i produktionssystemets ogenomskinliga natur, marknadens anonyma karaktär och i de roller vi tilldelas beroende på om vi äger kapital eller arbetar för vår existens. Men i vår tid är det också något som direkt och medvetet produceras av borgerligheten genom att enorma summor grävs ner i ideologiproduktion. Ibland genom staternas försorg genom utbildnings- och forskningsinstitutioner, ibland direkt genom politiska eller halvpolitiska organisationer, ibland genom "oberoende" institut, "think tanks", vars enda uppgift är att skapa en ideologisk bas för de härskande. För att inte tala om de stora mediakoncerner som, långt ifrån att vara någon oberoende "fjärde statsmakt", själva är integrerade delar av det internationella kapitalet. Inget av detta hade varit möjligt utan de enorma privata förmögenheterna.

En framgångsrik framryckning i ställningskriget mellan arbete och kapital kräver alltså å ena sidan långtgående inrepp i det privata ägandet för att alls kunna genomföra de nödvändiga,

konkreta åtgärder som krävs för att lösa de stora problem mänskligheten står inför. Å andra sidan blir sådana ingrepp nödvändiga för att de nuvarande ägarna inte skall kunna slå tillbaka det som demokratiskt beslutats.

Och här har vi troligen lämnat dagens makt-eliter långt bakom oss, hur upplysta de än må vara.

HOT OCH FÖRHANDLING

En grundsten i Abrahamssons argumentation är att han utgår från folk rörelserna, det är inte genom att underdånigt vädja till makten som hans gyllene tillfälle kan gripas. Det är genom att konfrontera och utmana makten som de folkliga rörelserna kan pressa fram ändrade styrkeförhållanden där en ny världsordning kan börja ta form.

Här går det antagligen att finna en gemensam grund för debatten om vilka slutsatser detta leder till idag för aktiva inom de olika rörelserna, oavsett om vi har ett uttalat perspektiv som går utanför kapitalismen eller ej.

Oberoende av om man tror att kompromisser är det bästa vi kan åstadkomma eller ser förhandlingen med de härskande bara som en nödvändig del i ett utdraget ställningskrig som syftar till att ta samhällsmakten, är det samma sak

som krävs för att det skall ge resultat: att den härskande klassen känner sig hotad. De ägande måste veta eller frukta att de har mer att förlora på att avstå från en sådan kompromiss än de har att vinna, annars har de ingen anledning att gå med på eftergifter. Sådana hot kommer inte från terrorister eller fönsterkrossare, sådana är kapitalets önskemotståndare. De kan visserligen skapa upprördhet men den är mest ett effektivt vapen i händerna på dem som förfogar över den verkliga våldsmakten, kravallpolis såväl som hangarfartyg. Det hot som kan skrämja fram eftergifter är att hotet om att ta makten bärs upp av starka organisationer förankrade i folkdjupet. Ju mer utmanande och förankrade dessa krav är, desto större möjlighet att vinna eftergifter.

Det betyder absolut inte att vi som socialister jämt och ständigt skall försöka pressa på fackföreningar, solidaritetsorganisationer eller andra rörelser de mest långtgående ståndpunkterna. Vår uppgift är att försöka finna och förankra de krav, lösningar och metoder för att uppnå dessa, som svarar mot den nuvarande situationen samtidigt som de flyttar fram de arbetandes positioner. Alltså mål som är så konkreta och som upplevs som så uppnåeliga av stora grupper att de är beredda att ta strid för dem, som löser de problem som människor står inför och som samtidigt pekar mot en mer långsiktig, socialistisk, lösning av samhällsproblemen. Och, kanske allra viktigast i dagens svenska situation, där striden både genom sin utgång och de metoder den förs med kan börja ge människor den tilltro till den egna styrkan och förmågan som vi i så stor utsträckning saknar idag. Sådana krav som vi i den tradition Socialistiska partiet tillhör kallar för "övergångskrav".

Vi behöver en strategi, inte för någon önskad rörelse eller allians utan för reellt existerande rörelser, organisationer och samhällskrafter.

Är det då en möjlig och önskvärd strategi att utmana makthavarna utan att, åtminstone i princip, ställa frågan om makten?

Frågan om samhällsmakten är inget som står på dagordningen i dagens Sverige. Kapitalet sitter tämligen ohotat. Den rörelse som reste konkreta paroller om samhällsmakten skulle, om den inte vore det innan, reduceras till en politisk propagandagrupp.

En annan sak är vilka teoretiska resonemang vi för. En rörelse som skolar sig i tanken på att dess uppgift inte är att delta i en utmaning av samhällsmakten riskerar att också hämmas i vilka frågor eller ränder den bör och kan driva. Om konsekvenserna av ett visst krav blir att man ifrågasätter det borgerliga samhället och kapitalets styre, bli det då inte för farligt att driva?

En rimlig hållning för rättviserörelsen borde därför vara att hålla maktfrågorna öppna och under debatt. För med jämna mellanrum förvandlas maktfrågorna från teori till handfast praktik. Och i den kaotiska verklighet en sådan utveckling kastar ut alla aktörer i år det bra om man lärt sig hantera sin karta och kompass redan innan.

MASSMOBILISERING

I Argentina har till exempel frågan om hur samhället skall styras ställts av massrörelserna under 2002. Starka och stridbara sociala rörelser ledde protester mot effekterna av det nyliberala sammanbrottet. Strejker och fabrikssocku-

pationer ifrågasatte och bröt stundtals i handling de styrandes hegemoni. Självorganisering, kvarters- och fabrikskommittéer spred sig. Nedlagda företag togs över av de arbetande, ibland med de lokala myndigheternas goda minne, ibland våldsamt angräpnade av polis. Många förutsättningar fanns för en radikal samhällsförändring, inklusive krafter som kunde bära upp den. Men massmobiliseringar kan inte bara pågå i evighet utan att utan ett något sånär gemensamt mål. Och här svek de som satt i en position där de kunde pekat framåt och föreslagit vad rörelsen kunde ena sig för, och inte bara mot. Som när den välkände anti-imperialisten Luis Zamora, efter att ha lett opinionsundersökningarna inför presidentvalet, förklarade att han inte var intresserad av makten. Den radikala vänsterns uppsplittring i en rad fraktioner och grupper med uppslitande inbördes strider gjorde inte saken bättre. Trots att landet nyligen skakats av en enorm massrörelse med den samlande parollen "Bort med alla politiker. Låt inte en enda bli kvar!", kunde därigenom det politiska systemet repa sig och återvinna en bräcklig hegemoni eftersom det inte utmanades på något centraliserat sätt. Massrörelserna förmådde inte gå utöver protester och ställa frågan om samhällsmakten ens som ett sätt att utmana den gamla makteliten i val.

Detta är en tung lärdom att studera. Såväl för dem som anser att de sociala rörelsernas roll bara skall vara påtryckarens som för de anarkistiskt influerade strömningar som genom att de förnekar behovet av erövra politisk makt låter den ligga kvar i borgarklassens händer. Om man aldrig ställer frågan om makten annat än på den enskilda arbetsplatsen, kvarteret eller gatan, överlåter man makten till dem som redan har den, kapitalägarna och deras politiska företrädare.

Det motsatta exemplet finns hos den rörelse som på många sätt utlöste och inspirerade den nuvarande internationella rättviserörelse - zapatisterna i Chiapas i Mexiko. De lyckades göra detta genom en lokal maktbas, trots att de talade om att de inte var ute efter att ta makten var det vad som faktiskt skedde i Chiapas. De propagerade inte bara upproret, de ledde det till framgång, till legitimitet och makt vilket gav ett enormt internationellt gensvar.

EN ALLIANS AV RÖRELSE

Som det mesta annat här i världen är det viktigaste i maktfrågorna inte vad man säger eller skriver utan vad man gör. En strategi för att på lång sikt utmana makten bör därför utgå lika mycket från vad som är möjligt att göra här och nu som från vad som är önskvärt.

Abrahamssons resonemang fokuseras mycket på de existerande institutionerna. Det är genom dessa rörelserna kan komma i "konfrontativ dialog" med makten och det är här internationella regelverk kan upprättas. Dagens internationella institutioner, från FN till EU är uppbyggda och dominerade av de härskande. Det är för att få världen att fungera efter deras vilja som institutionerna finns till. Även om vi lyckas skrämja fram eftergifter i dessa institutioner är det inte där styrkeförhållandena skapas. De kan möjligen formaliseras. Vilka framsteg de sociala rörelserna lyckas göra är ett uttryck för hur ställningskriget - klasskampen - utvecklas. Det är inte diplomatin som avgör, det är hur starka rörelserna är och vilka val samhällsaktörerna

gör i att formulera och driva sina krav.

Den strategiska inriktningen blir då att bygga starkast möjliga motmakt i samhället.

En motmakt, en rörelse eller allians av rörelser som inte bara är stark nog att komma i förhandlingsposition med makten utan som genom sitt sätt att arbeta på sikt lägger grunden för ett annat samhälle.

Hur kan en sådan utmaning av makten se ut i vår del av världen?

En rörelse som Abrahamsson behandlar ganska kortfattat är den jag har störst personlig erfarenhet av, den fackliga rörelsen. De svenska fackföreningarna har väl inte direkt stått i första ledet i den rättviserörelse som vuxit fram och jag vet att jag löper risken att överbetona dess principiella betydelse eftersom fackligt arbete varit det jag främst ägnat min aktivitet åt det senaste kvartssekklet. Ändå tror jag att just fackföreningarna kan vara en grundbult för en utmaning mot makten i Sverige. Inte ensamma utan i en bred allians med andra befintliga och kommande rörelser. Jag tror att ett begrepp som "folkrörelsesamverkan" kan vara användbart för detta. Det myntades på 80-talet i miljörörelsen och utvecklades bland annat av den alltför tidigt borgångne socialisten och miljöaktivisten Björn Eriksson (se Fjärde Internationalen 6/86). Jag uppfattar det som en skiss till en möjlig allians, inte mellan klasser eller skikt med bara delvis gemensamma intressen utan mellan rörelser med olika inriktning inom arbetarklassen i vid mening. Jag har försökt använda mig av detta begrepp i resonemang kring det som i den engelskspråkiga världen kallas "social movement unionism" (se Arbetaren 22-03) något som började växa till under det 90-tal då den nyliberala offensiven accelererade under namn av "globalisering". Grupper av arbetare kom sakta över 80-talets chock och en ny generation började träda in på scenen. Samtidigt har motståndet mot nyliberalismen tagit fart i hela samhället och nya rörelser vuxit fram utanför de fackliga organisationerna. I skärningen mellan dessa båda motstridiga tendenser av svaghet och motstånd har "social movement unionism" - facklig verksamhet som knyter an till folkliga rörelser i samhället, vunnit insteg. Där den "rena" fackliga styrkan inte räckt till har man kompletterat den genom allianser med krafter utanför fabriker.

SOCIALA KRAV

De fackliga rörelserna i Sydafrika, Sydkorea och Brasilien har i mycket vuxit fram genom detta sätta att arbeta. Men det är inget som behöver vara begränsat till halvlegala förhållanden i tredje världen. Ett av de bästa exemplen på folkrörelsesamverkan som jag kommit i kontakt med är CAW, det kanadensiska bilarbetarförbundet, även detta en ung fackförening som bildades på 80-talet efter en utbrytning ur det USA-baserade UAW. CAW tog sig redan i slutet av 80-talet målmedvetet an den offensiv som - med japanska företag som förebild - innebar nya metoder för disciplinering och ökad utsvettning där facklig sammanhållning skulle ersättas med lojalitet mot arbetsgivaren.

CAW:s linje var att backa upp de lokala fackliga organisationer som tog strider för att återerövra makt från arbetsgivarna på fabriksgolvet och knöt på ett obyråkratiskt sätt länkar över gränserna för att utbyta erfarenheter och utforma en strategi för motståndet.

Men CAW har inte nöjt sig med att hävda sina medlemmars intressen innanför fabriksgrindarna. De har drivit avtalsrörelser där de medvetet formulerat krav för att gynna hela arbetarklassen och kunna dra med andra grupper i striden, så som arbetstidsförkortning och ökad anställning i de samhällen där fabriker ligger.

En av de stora frågorna för CAW och de arbetande i Nordamerika var det nordamerikanska frihandelsavtalet, NAFTA. Genom sin aktivitet i arbetet mot NAFTA kom CAW:s medlemmar i kontakt med aktivister inom miljö-, kvinno- och solidaritetsorganisationer. Folk som de så småningom kom att uppfatta, inte som tillfälligt allierade utan som delar av arbetarklassens organisering inom många olika områden som de kunde bygga långsiktiga allianser med. Men även i USA med dess många gånger hårda fackliga klimat, har fackföreningar sträckt ut handen till sociala rörelser utanför arbetsplatserna för att kunna hävda sina intressen.

VERKLIG MAKT

De frågor som globaliseringen sätter på dagordningen – utförsäljning, social dumpning, uttunnad arbetsrätt, privatisering, nedskärningar och så vidare – kan inte lösas på den enskilda arbetsplatsen. Behovet av kampmetoder som svarar mot kapitalets globaliserade strategi blir akut. Mot detta räcker ofta inte strejker på en enskild arbetsplats utan det krävs omfattande sociala rörelser. Men när allt fler samhällsfrågor knyts samman får också fler grupper gemensamma intressen, arbetande, arbetslösa, andra sociala grupper i liknande situationer. Allt talar för behovet och möjligheten av olika typer av folkrörelsesamverkan.

De olika rörelserna kan hjälpa fackliga organisationer som tar strid att få ett bredare stöd i samhället och fackföreningarna kan tillföra ett nödvändigt klassperspektiv i dessa sociala rörelser. Fackföreningens styrka är att det är en klassorganisation där medlemmarna har objektiva intressen av att vara med och hålla samman. Till skillnad mot "ideologiska" organisationer som Attac eller solidaritetsgrupper där man går med av egen övertygelse, organisationer som kommer och går, där aktiviteten går upp och ner efter händelser och politiska konjunkturen är fackföreningar intresseorganisationer. Motsättningen mellan arbete och kapital gör att de alltid kommer att finnas så länge de inte undertrycks med våld. Fackföreningar kan därför också tillföra kontinuitet och stabilitet i en folkrörelsesamverkan.

Men framför allt kan fackföreningarna tillföra verklig makt. Genom sin ställning i produktionen kan de med hjälp av arbetarrörelsens mest grundläggande vapen, strejken, ge en helt annan tyngd åt de sociala rörelserna än vad bara opinionsyttringar kan göra.

Allt detta är naturligtvis beroende av i vilken utsträckning fackföreningarna är demokratiska, medlemsstyrda organisationer som baserar sig på medlemsaktivitet på basplanet. Så är sällan fallet i dagens Sverige och det är en strid i sig som måste föras av oss som är medlemmar i byråkratiserade och toppstyrda fack. Vi behöver dock inte vänta på att kolosser som LO eller Metall skall bli demokratiska och medlemsstyrda för att ta initiativ till folkrörelsesamverkan. Det kan ske i lokala fackliga organisationer eller genom initiativ från enskilda på gräsrotsnivå.

bild: Lars Henriksson

Där kan också dessa frågor, arbetsformer och försök till alliansbyggen kugga i vår strävan att omvandla vår fackförening till organisationer där folk verkligen är i rörelse.

Detta är en lång process men långt ifrån utopisk eller något som behöver stanna i tidskriftsartiklar eller seminarier. Redan idag är det möjligt att lokalt ta initiativ i denna riktning även om vi ännu bara ser små, små steg åt detta håll i Sverige. Ett litet exempel jag själv nyligen varit inblandad i var när Attac på Volvo i Göteborg, genom opinionsbildning och debatt, stödde en grupp strejkande arbetare i USA vars arbetsgivare anlitat strejkbrytare och som sålde sina produkter till Volvo i Sverige. Även om jag inte vill överdriva vår inverkan hjälpte det definitivt det lokala facket att hålla uppe moralen och föra den årslånga strejken till framgång. Eller för att ta ett annat aktuellt göteborgsexempel: om fackföreningarna i vården skulle engagera sig i det initiativ som Attac just tagit för att stoppa nedläggningar och privatisering av vårdcentraler skulle denna rörelse kunna få en enorm kraft.

Den anti-krigsrörelse som i vintras blommade upp, till synes från ingenstans, hade inte blivit på långa vägar så kraftfull och internationellt samordnad om det inte varit för de nätverk som de senaste åren formats av de sociala rörelserna.

Initiativet till de stora demonstrationerna världen över 15 februari 2003 togs i samband med European Social Forum i Florens i december 2002.

De olika sociala rörelserna, var och en med sin förmåga att mobilisera människor, med sina särskilda kunskaper och sina krav, skulle genom samverkan kunna bryta den borgerliga hegemonin och den perspektivlöshet som hämmar motståndet mot den nyliberala globaliseringen. I teorin så väl som i praktiken. Genom gemensamma aktiviteter kan de olika rörelserna tillsammans göra erfarenheter och utveckla en sammansatt bild av världen – och en strategi för att förändra den. Med folkrörelsesamverkan som strategisk inriktning blir samarbete mellan olika sociala rörelser inte bara viktigt för att uppnå det ena eller andra konkreta målet. Den blir ett mål i sig som pekar fram mot en möjlig motmakt i samhällslik skala. Och – inte minst viktigt – något vi kan ta tag i här och nu, i handling såväl som i ord. ■

bild: Atti Brinkman

VENEZUELA - TÄRNINGEN ÄR KASTAD

Under Hugo Chavez ledning har Venezuela radikaliserats. En aktiv interventionspolitik inom oljesektorn, motstånd mot USA:s försök att få igenom ett frihandelsavtal som inkluderar hela den amerikanska kontinenten och initierandet av en jordreform är några av regimens strategiska drag som retat gallfeber på den inhemska borgarklassen och den mäktige grannen i norr. Chavez regim har överlevt såväl en militärkupp som en arbetsgivarlockout. Idag tar sig den självständiga folkliga organiseringen allt starkare uttryck. Går Venezuela mot en socialistisk revolution?

■ ■
Aven om Hugo Chavez själv vid detta tillfälle låg till sängs i förkylning och hög feber så är det upproret som inleder historien. Den 27 februari 1989 stormade hundratusentals människor från de fattiga bostadsområden in mot huvudstaden Caracas centrum för att stoppa det åtstramningsprogram som den socialdemokratiska presidenten Carlos Andres Perez lagt fram. Paketet hade medfört att priserna på basvarorna samma dag hade fördubblats. Med närmare en miljon människor ute på gatorna – i ett land med totalt 25 miljoner invånare – var upproret det största sedan störtandet av militärdiktatorn Marcos Pérez Jiménez, 23 januari 1958

Socialdemokraten Perez valde att krossa upproret med militärt våld. Under den vecka det pågick dödades enligt Amnesty International mer än 1000 människor. Mångdubbelt fler skadades. "Caracazon" – som upproret kom att kallas – var en fingervisning om att den politisk-ekonomiska modell som varit förhärskande i Venezuela under 30 år nått vägs ände.

EN MODELL BYGGD PÅ OLJA

Venezuela är världens femte största oljeexportör. Oljan svarar för 80 procent av exportinkomsterna, över hälften av statens intäkter och 40 procent av landets BNP. Det var oljeexporten och de stigande oljepriserna som gjorde att landet i mitten av 1970-talet, om man tittar på inkomsterna per capita, var det rikaste i hela Latinamerika. Det var då de många, stora motorvägarna anlades, lyxvillorna byggdes och stora delar av jordbruket lades ner för att ersättas med livsmedelsimport från bland annat USA.

Gör man däremot ett hopp från statistikens siffror till verklighetens värld var alla inte riktigt lika rika. Den fattigaste femtedelen av befolkningen hade en lägre inkomst än motsvarande befolkning i både Colombia och Brasilien och barnadödligheten var betydligt högre än i Mexiko. Det var en utvecklingsmodell där rikedomarna från oljeförsäljningen kanaliserades till en relativt liten kapitalistklass och en större, välmående medelklass. De smulor som sipprade ned till majoriteten av befolkningen gjorde att livet – utan att bli speciellt mycket bättre – åtminstone inte blev sämre.

På det politiska planet kröntes modellen av ett tvåpartisystem. Ett avtal slöts mellan de borgerliga partierna vid störtandet av militärdiktaturen – "Punto Fijo"-pakten – för att förhindra att Kommunistpartiet, som genom sin underjordiska organisering lett det uppror som fällde Marcos Pérez Jiménez, skulle få ens ett minimum av politiskt inflytande. Detta avtal och repressionen mot vänsteraktivister i början av 1960-talet var de viktigaste orsakerna till framväxten av de inhemska gerillaorganisationerna. I praktiken garanterade pakten att det socialdemokratiska Acción Democrática, AD, och det kristdemokratiska Comité de Organización Política Electoral Independiente, COPEI, under mer än två årtionden turades om vid makten. Det var en maktutövning som med tiden kom

EN ARTIKEL AV ROLF BERGKVIST

Artikelförfattaren är latinamerikakännare och aktiv i Solidaritet utan gränser.

att präglas alltmer av korruption och klientelism på alla politiska nivåer.

Redan i början av 1980-talet förebådade de då fallande oljepriserna modellens slut. Mellan 1983 och 1986 rasade dessa med 60 procent. Med det följde ett årtiondet av dramatisk försämring för majoriteten. Andelen av befolkningen som levde i fattigdom ökade från 36 procent 1984 till 66 procent 1995. Reallönerna föll med 40 procent och arbetslösheten i städerna fördubblades till att bli en av de högsta på kontinenten. De fattigaste 40 procenten av befolkningen fick uppleva att deras andel av nationalinkomsten krympte från 19,1 procent 1981 till 14,7 procent 1997. Samtidigt som den rikaste tiondelens andel växte från 21,8 procent till 32,8 procent. En redan ojämnt fördelad nationell inkomst kom att fördelas än orättvisare allt eftersom krisen fördjupades.

Men den ekonomiska modellens samantvett utvecklades de sociala förutsättningarna för att en ny huvudrollsinnehavare skulle träda fram på den nationella politiska scenen.

HUGO CHAVEZ GÖR ENTRÉ

Hugo Chavez Frias föddes 1954 som son till två lärare. Redan vid 17 års ålder gick han in i armén för att 1975 utexamineras som underofficer. Ett par år senare, vid 23 års ålder, bildade han tillsammans med några vänner sin första väpnade, underjordiska grupp: Ejército de Liberación del Pueblo de Venezuela (ELPV). Den gruppen utförde dock aldrig några aktioner utan uttryckte mest de unga officerarnas radikala framtidsdrömmar.

En mer seriös underjordisk cell inom armén, Movimiento Bolivariano Revolucionario-200 (MBR-200), grundades däremot av Chavez och två andra radikala officerare 1982. Till att börja med var detta mer en studiecirkel än en konspirativ organisation. Men under senare halvan av 1980-talet värvade de flera officerare till sin hemliga fraktion.

De unga radikala, yrkesmilitärerna hämtade sin politiska inspiration från de nationalistiska officerare som under 1960-talet grep makten i Peru (general Juan Velasco Alvarado) och Panama (general Omar Torrijos). Men även tre kända landsmän från det tidigare 1800-talets befrielse- och gerillakamp kom att tjäna som förebilder för vad man ville uppnå. Här är den viktigaste Simón Bolívar, en av Latinamerikas främsta militära ledare under frigörelsekampen från den spanska kolonialismen. Men även Simón Rodríguez, en av Bolívars tidiga lärare, och betydligt radikalare i såväl sociala som politiska frågor än sin historiskt mer omskrivne elev och Ezequiel Zamora, en av de gerillaledare som under landets inbördeskrig på 1840- och 1850-talen satte skräck bland godsägarna med parollen "Horrór a la oligarquía!" ("Skräck åt oligarkin!") och med krav på en radikal jordreform, tjänade som inspirationskällor.

Även om medlemmarna i MBR spekulerat i möjligheten att ta makten i anslutning till en bredare folklig protest kom upproret i februari 1989 som en total överraskning. Den hemliga militära organisering som de skapat saknade de sociala kontakter som skulle behövts för att i förväg känna av den sociala spänning som plötsligt urladdade. Men Caracazon visade den avgrund som krisen öppnat mellan landets fattiga majoritet och den styrande politiska eli-

ten – och med det en ny politisk situation.

För att gripa in i denna nya politiska situation organiserade MBR, med Chavez som främste ledare, den 4 februari 1992 ett militärt kupp-försök. Chavez var då chef för ett fallskärmsjägarregemente stationerat i närheten av Caracas. Kupp-försöket misslyckades och Chavez fängslades. Han satt fängslad till 1994.

Det paradoxala var att detta misslyckade försök att störta en hatad borgerlig regering gjorde Chavez till folkhjärte över en natt. När det stod klart att kuppen misslyckats gick Chavez ut på TV och – för att undvika ett blodbad – riktade en kort appell till fallskärmsjägarregementet i Aragua och pansarregementet i Valencia, som fortfarande kontrollerade sina områden, där han uppmanade dem att lägga ned vapnen: "Kamrater, tyvärr, har de målsättningar vi ställt oss, för tillfället inte kunnat uppnås i huvudstaden... nya möjligheter kommer att dyka upp och landet kommer då att kunna gå mot en bättre framtid." Också i nederlagets bittraste stund var budskapet helt klart: kampen går vidare, även om vi misslyckats "för tillfället".

Under de följande åren i fängelset utvecklade Chavez sin politiska strategi och började föra diskussioner med folk från det reformistiska vänsterpartiet Movimiento al Socialismo, MAS och det radikalare arbetarpartiet La Causa R. Medan det politiska tvåpartisystemet allt mer föll sönder under andra halvan av 1990-talet – president Perez avsattes av parlamentet på grund av korruption och deltagandet i de allmänna valen sjönk till bottenivåer – byggde Chavez de allianser som var nödvändiga för att besegra kapitalistklassens kandidater.

VALSEGER ÖVER ETABLISSEMANGET

Presidentvalet i december 1998 vanns av Chavez med drygt 56 procent av rösterna. Det var en seger över hela det politiska etablissemanget, en slags "Caracazo" på det politiska planet. Veckan innan hade både AD och Copei dragit tillbaks sina egna kandidater för att enas bakom en gemensam kandidat. Allt för att förhindra kuppleadaren från 1992 att bli president.

Chavez gick till val med löftet att genomföra revolution. Med anspelning på Simón Bolívar argumenterade han för genomförandet av en "bolivariansk revolution" för att lyfta majoriteten ur fattigdomen och utveckla landet. Det innebar till att börja med en folkomröstning om införandet av en ny konstitution. Den genomfördes i februari och vanns av Chavez. Därefter valdes en konstituerande församling – där 90 procent av de valda delegaterna var anhängare till Chavez – som i slutet av 1999 presenterade ett förslag till om en ny konstitution som även den ställdes till folkomröstning. Återigen triumferade Chavez. Detta följdes av nya segrar för honom i parlaments- och presidentval. Eftersom det sällan nämns i borgerlig massmedia kan det kanske vara bra att känna till att alla dessa demokratiska val och folkomröstningar med bred marginal har vunnits av Chavez över den borgerliga oppositionen. I presidentvalet år 2000 ökade han sin röstandel till 60 procent.

De två första åren kom mest att handla om införandet av den nya konstitutionen och revolutionär retorik. Däremot inte så mycket om sociala reformer eller förändringar på det ekonomiska

planet. Den tidigare regeringens finansminister satt till att börja med kvar i regeringen och även om budgeten för sjukvård och utbildning ökade bibehölls kontinuiteten med den gamla regimen. Delvis kan detta kanske förklaras av att 1999 var ett år med ekonomisk nedgång i Venezuela (liksom i stort sett i hela Sydamerika). Däremot började Chavez nästan omedelbart att förändra oljepolicyn. Medan diskussionerna om den nya konstitutionen pågick befann han sig ofta på resa – till Iran, Irak, Libyen och andra oljeländer – för att genom OPEC höja och stabilisera de internationella oljepriserna. Vinsterna från oljeexporten är den viktigaste finansieringskällan för att utveckla landet och genomföra sociala reformer.

Under 2000 och 2001 vände landets ekonomiska siffror uppåt igen. De åren var tillväxten i Venezuela – med 3,2 procent resp. 2,8 procent – en av de högsta i hela Sydamerika. Politiken gick nu från konstitutionella frågor till att presentera mer långtgående sociala och ekonomiska förändringar.

NYA LAGAR – HÅRDARE KLASSKRIG

Även om borgarklassens politiska företrädare redan tidigare agiterat mot Chavez kom hans paket med 49 nya lagar i november 2001 att drastiskt fördjupa polariseringen i landet.

Det som främst framkallade borgarnas ursinniga vrede var en ny jordreformlag, en lag för oljeindustrin (som gör privatisering av det statliga oljeföretaget omöjligt samt ökar överföringen av vinsten till sociala reformer) och en fiskelagstiftning för att försvara de småskaliga fiskarnas utkomstmöjligheter gentemot storbolagens utfiskning.

För att stoppa lagarna, som Chavez infört med ett regeringsdekret, organiserade arbetsgivarföreningen, Fedecamaras, den första företagarstrejken i landets historia, 10 december 2001. Det är också från det datumet som den inhemska kontrarevolutionen på allvar börjar förbereda ett störtande av Chavez med våldsamma medel.

Under 2001 minskade stödet för Chavez. De borgerliga sektorer som stött honom i presidentvalen 1998 och 2000 valde att bryta med honom, då han uppenbart inte ville begränsa sin politiska gärning enbart till retorik om en "bolivariansk revolution". Även medelklassen, som inte såg några som helst materiella fördelar av politiken, kom att ansluta sig till den borgerliga oppositionen. Och även bland den fattiga befolkningen, som fram till slutet av 2001 inte kan sägas ha fått några stora revolutionerande förändringar, var det snarare en ökad skepsis som märktes. Glappet mellan de förbättringar för landets fattiga majoritet som utlovats under valkampanjen 1998 och de sociala förändringar som verkligen genomförts var helt enkelt för stort. Mycket prat – lite mat!

USA-KUPPEN SOM FOLKET STOPPADE

Det är mycket möjligt att det var detta märkbart minskade stöd som den borgerliga oppositionen, delar av arméledningen och USA:s regering kalkylerade med då de inledde militärkuppen 11 april 2002. Chavez tillfångatogs, arbetsgivarföreningens ordförande Pedro Carmona utropades som ny statschef och alla demokratiska fri- och rättigheter avskaffades.

Nu slog denna kalkyl fel. Inom ett dygn stor-

Bensin kostar fortfarande bara runt 45 öre/litern, men på grund av bristen är den ransonerad och hårt bevakad. C

made befolkningen från fattigkvarteren in mot Caracas centrum för att störta den arbetsgivarledda militärdiktaturen. Med sig hade de en del av armén som förhöll sig lojal med Chavez. Enligt uppgifter ska fullt beväpnade fallskärmsjägare ha deltagit i de demonstrationer som föllde kuppregimen och 12 högre generaler med befäl över 20 000 soldater vägrade offentligt att stödja kuppen.

Det misslyckade kuppöversöket innebar inte att försöken att störta Chavez upphörde. När Chavez återinstallerats tog den borgerliga opposition initiativ till flera massiva demonstrationer. Ett antal av dem samlade 100 000-tals människor. Och åtminstone vid ett tillfälle – i oktober 2002 – utlystes demonstrationen för att lamslå Caracas och på det viset avlägsna Chavez från makten.

Men det var också i samband med detta de folkliga manifestationerna till stöd för Chavez regering tog fart. Internationella massmedier har oftast "missat" att rapportera att de demonstrationer som under förra året hölls till

stöd för Chavez nästan alltid var två till tre gånger större än de borgerliga.

KAMPEN OM OLJEBOLAGET

En ny nationell kraftmätning inleddes i december 2002. De högsta cheferna och tjänstemännen inom det statliga oljebolaget, PdVSA, inledde då en "lockout/strejk" för att störta Chavez. Lockouten, som varade under december och januari, lamslog hela den nationella ekonomin och är den viktigaste orsaken till den djupa nedgången i år. Trots detta ledde den till ett nederlag för oljebolagets direktörer och hela den borgerliga oppositionen. När inte bara de små utan även de större privata företagen och bankerna började få påtagliga ekonomiska problem bröt enheten samman och oljedirektörerna tvingades avbryta aktionen. Mellan 15 000 och 18 000 av företagets (totalt omkring 40 000) anställda avskedades för att de deltagit i aktionen. Trots detta uppnåddes den tidigare produktionsnivån inom ett par månader.

Det kan här vara på sin plats att kort – och

Caracas 2003

bild: Atti Brinkmann

mycket schematiskt – beskriva den betydelse oljeexporten har haft för att befästa den inhemska kapitalistklassens ekonomiska och sociala makt. Störtandet av militärdiktatorn Pérez Jiménez 1958 innebar att godsägaroligarkin definitivt fick underordna sig det inhemska industri- och finansborgarskapet. Det var kapitalets klassintressen Punto Fijo-pakten i grunden handlade om att tillgodose. Under en första fas – som varade till slutet av 1960-talet – kom i synnerhet den del av kapitalistklassen som var verksam inom byggnadssektorn att gynnas. Det var under dessa år de jättelika motorvägarna anlades och de offentliga byggnaderna restes. För ägarna av företag – i flera fall med monopolställning – som producerade murbruk och annan byggnadsmateriel fanns det stora pengar att tjäna. I den följande fasen – från slutet av 1960-talet – kom det kapital som ackumulerats på detta sätt att investeras inom den servicesektorn (finans, kommunikation, data etc) som finns runt oljeindustrin. Detta gynnade inte bara de finanskapitalister som kontrollerar dessa sektorer utan bidrog samtidigt till att

skapa den materiella grunden för en relativt stor och välmående medelklass av tjänstemän.

De högsta cheferna för PdVSA har alltid spelat en central roll för denna transferering av oljeinkomsterna till den inhemska kapitalistklassen (och delar av medelklassen). När oljeindustrin nationaliserades 1976 förändrades ingenting i toppen. De höga cheferna behöll sina positioner. Genom sin totala kontroll av företaget kunde de fortsätta att effektivt berika sig själva. Flera av cheferna är privata ägare av de tankers som fraktar oljan utomlands eller av konsultföretag som förser bolaget med dyra tjänster (exempelvis inom dataservicen).

Samtidigt har de valt att använda oljeinkomsterna till investeringar utomlands. Idag äger bolaget raffinaderier i både USA och Europa och en mycket omfattande kedja av bensinstationer i USA. Till det ska läggas en internprisättning inom koncernen till förmån för dessa anläggningar i främst USA. Vinster från oljeexporten som skulle kunnat användas till utveckling av Venezuela har på detta sätt förts ut ur

landet. 1976 gick – för att ta en konkret siffra över denna utveckling – 80 procent av vinsten från varje exporterad oljetunna till statskassan. År 2000 hade samma siffra sjunkit till 20 procent. När Chavez inledde sin kamp om PdVSA började han med att kräva en offentlig revision av det statliga oljebolagets räkenskapsböcker, ett krav som oljebolagets direktörer konsekvent avvisade. För dem var framtidsperspektivet inte att tvingas redovisa vad de gjort av bolagets pengar. För dem handlade det om att så snart som möjligt sälja ut hela oljeindustrin till utländska storbolag och det inhemska finanskapital som är allierat med dessa bolag.

Det är detta som gjort kampen om oljebolaget så oförsonlig.

Men striden om oljeintäkterna visade också upp nya tendenser i den sociala kamp som förs. Medan chefer, högre tjänstemän, tekniker och en del arbetare stängde oljeindustrin, vägrade en viktig del av oljearbetarna, organiserade i fackförbundet Fedepetrol, att delta i aktionerna. Trots att det var nästan omöjligt försökte de aktivt hålla oljeproduktionen igång. På en del privatägda oljetankers – som alltså i vissa fall ägs av cheferna inom oljebolaget – gjorde arbetarna myteri mot fartygens befälhavare och fortsatte transportera olja.

Liknande händelser ägde även rum inom den privata sektorn. 3 december 2002 tog exempelvis arbetarna på Pepsi-Colas fabrik i Villa de Cura över kontrollen, för att förhindra att ägarna skulle stoppa produktionen till stöd för oljedirektörernas och arbetsgivarföreningens aktion. Några dagar senare tog de anställda på ett mejeri i Barinas, som ägs av det multinationella företaget Parmalat, över kontrollen för att förhindra samma sak.

Istället för att förhålla sig passiva eller som neutrala åskådare valde mindre delar av landets arbetarklass – ivrigt uppmanade av Chavez i hans radioutsändningar på söndagarna – att aktivt ta kontrollen över både statliga och privata företags produktion och distribution. Vid sidan av det folkliga upproret i Argentina som pågick under 2002 är detta den mest avancerade arbetaraktion vi sett i Latinamerika under de senaste åren.

RADIKALISERING OCH SOCIALA REFORMER

De upptrappade försöken från den borgerliga oppositionens sida att störta Chavez har radikaliserat regeringen och förändrat dess politiska sammansättning. Ministrar med klart borgerliga uppfattningar har valt att ansluta sig till den borgerliga utomparlamentariska oppositionen. I flera fall har de ersatts av kända vänsterpolitiker.

Regeringen baserar sig på tre partier som alla är resultat av de senaste 10 årens politiska kamp. Numerärt störst är Chavez eget parti, Movimiento Quinta Republica, MVR. Det bildades våren 1998 och partiets ledare säger att det har 1 miljon medlemmar. Partiet bildades av Chavez för att organisera sina anhängare inför presidentvalet. I takt med att processen har radikaliseras har de borgerliga strömningar som tidigare anslutit sig valt att gå över till oppositionen.

PODEMOS är det andra partiet som stöder Chavez. Det är ett reformistiskt parti som kommer ur en splittring av MAS. MAS som bildades ur en (höger-)utbrytning ur kommunistpartiet i

bild: Atti Brinkmann

början av 1970-talet stödde vid valet 1998 Chavez, men en majoritet av partiets ledning har sedan valt att göra gemensam sak med den borgerliga oppositionen. I samband med detta valde en minoritet av ledningen att bilda ett nytt parti och fortsätta stödja Chavez. Partiet kan beskrivas som högerflygeln av Chavez regering.

Det minsta och radikalaste partiet inom regering är Patria para Todos, PPT. Partiet bildades ur en splittring av La Causa Radical 1997 och har ingått i regeringsalliansen sen Chavez blev president. Vid sin femte kongress definierade partiet sig som ett revolutionärt vänsterparti och ingriper genom sina aktivister i det fackliga uppbyggnadsarbetet (genom "Autonomia Sindical", som ingår i den nya fackcentralen UNTV), i ungdomsarbete (Jovenes por la Patria) och i kvinnorörelsen (Movimiento Manuelita Saenz). Trots att partiet är det minsta av regeringspartierna har det fått allt mer tyngd i och med regeringens politiska radikaliserings. Förutom ministrarna för arbetsmarknads-, utbildnings-, och kulturdepartementen är chefen för oljebolaget – den före detta gerillaledaren Ali Rodriguez som på 1960-talet var expert på att spränga oljepipelines i luften – medlem i PPT.

Mellan 1999 och 2001 ökade utbildningsbudgeten från 3,3 procent till 5,2 procent, byggande av allmännyttans bostäder och den offentliga servicen steg från 0,8 till 1,5 procent och sjukvårdsbudgeten från 1,1 till 1,4 procent. Trots att dessa siffror på ett positivt sätt sticker av mot den sociala nedrustning som pågår i resten av Latinamerika är det ändå ganska blygsamma förändringar jämfört med det som utlovats. Även om Chavez själv redan efter något år framhöll den minskade spädbarnsdödligheten som ett påtagligt resultat av en ökad sjukvårdsbudget, är det först från början av 2002 - och i

synnerhet från förra hösten – som den sociala innehållet i processen har ökat.

För sin oljeförsäljning till Kuba får man delvis betalt med sjukvård och utbildning. Sjukvården består dels i att flera tusen (5000 är en siffra som nämnts) venezuelaner fått kvalificerad läkarvård på kubanska sjukhus. Dels handlar det om att kubanska läkare och sjuksköterskor på plats i Venezuela praktiskt bidrar till att bygga upp en statlig vårdsektor för landets fattiga befolkning som är helt gratis.

Under sommaren 2003 har den första fasen av "Operation Robinson", en alfabetiseringskampanj med en målgrupp på en miljon vuxna människor, genomförts. Även i denna alfabetiseringskampanj har lärare från Kuba aktivt deltagit. Den borgerliga oppositionen har aktivt försökt sabotera båda dessa insatser, genom att försöka stoppa kubanska läkare från att vara verksamma i Venezuela och genom att – i de regioner där de sitter som lokala regeringar – med administrativa medel stoppa genomförandet av alfabetiseringskampanjen.

Till detta ska läggas löftet om att bygga upp ett nationellt nät av butiker för distribution av basmatvaror vid sidan av de privata supermarknader. I februari i år gavs en försmak av vad en sådan alternativ matdistribution skulle kunna betyda då militären kommanderades ut för att under en vecka sälja matvaror till ett pris som låg på 1/3 av de privatägda affärernas. Bakom denna åtgärd låg antagligen inte bara viljan att ge ett positivt exempel utan även den akuta livsmedelsbrist som hotade uppstå efter oljekonflikten.

Samtidigt har utdelningen av mark påskyndats. På landsbygden handlar det om utdelning av mark för jordbruksproduktion. Enligt den plan – Plan Zamora – som offentliggjorts ska 1,5 miljoner hektar jord delas ut till drygt

100 000 familjer under 2003. I städerna, där över 75 procent av befolkningen bor, handlar det om äganderättsbevis, lagfartshandlingar till den mark som de fattiga har ockuperat i städernas utkanter och där ställt upp sina enkla hem. Det rör sig om att ge två miljoner hushåll äganderätt till sina hem.

ORGANISERING

Men den viktigaste förändringen de senaste två åren är fattiga människors tilltagande självorganisering. Chavez seger över det politiska etablissemanget i presidentvalet 1998 – och därefter sex val i följd fram till hösten 2000 – uttryckte ett brett missnöje med makthavarna – utan att vara organiserat. Det var inte valsegrar som byggde på ökad aktivitet från organiserade folkrörelser. Med de ambitioner på en grundläggande samhällsförändring Chavez deklarerat blir detta snabbt ohållbart. Om inte annat har den borgerliga oppositionen genom sina våldsamma aktioner demonstrerat detta. Motståndaren är välorganiserad.

De nya folkrörelser som börjat utvecklas har sin bas i ett försvar av de sociala reformer och det revolutionära projekt Chavez presenterat.

Det handlar om "bolivarianska cirklar" som är en politisk massorganisering initierad av och kontrollerad av Chavez regering.

Allt fler kvarterskommittéer bildas i de bostadsområden där lagfarter delats ut till de fattiga familjerna.

I april i år grundades en ny nationell fackföreningsrörelse – Unión Nacional de Trabajadores de Venezuela, UNTV. Till skillnad från den direkt regeringskontrollerade fackliga organisation – FTB – som Chavez initierade hösten 2001 har det nya facket en betydligt självständigare hållning till regeringen, med oljearbetarnas fackförbund Fedepetrol som en av de viktigaste beståndsdelarna.

Det handlar även om de exempel på arbetarkontroll av produktion och distribution som beskrivits. Efter oljekonfliktens slut har också Fedepetrol krävt en mer direkt facklig kontroll över det statliga oljebolaget.

Chavez personligen har alltid sett militären som det viktigaste instrumentet för att praktiskt genomföra den radikala samhällsförändring han vill ha. Men han har inte begränsat sig till detta när den sociala kampen skärpts. Under oljekonflikten hotade han de stora privata varuhuskedjorna med militär intervention för att förhindra livsmedelsbrist, men uppmanade samtidigt de anställda att själva ta kontrollen över dessa företag.

Det här betyder att, även om det mesta av den nya folkliga organisationen uttrycker ett stöd för Chavez projekt, innehåller den en social dynamik som kan komma att gå utöver detta.

PROJEKTET

Hugo Chavez målsättning är inte att genomföra en socialistisk revolution i Venezuela. Den konstitution han startade med att genomdriva – även om den är en av de radikalaste i Latinamerika – utgår från ett bevarande av den kapitalistiska marknadsekonomi. För de som tycker att politiska etiketter är betydelsefulla så måste han beskrivas som en radikal borgerlig nationalist med ett regionalt perspektiv.

Hans långsiktiga projekt handlar om att lyfta

bild: Atti Brinkmann

landet ur fattigdomen genom sociala reformer inom sjuk- och hälsovård, utbildning och bostadsbyggande; en jordreform som kraftigt minskar importen av livsmedel och en utbyggd statlig industrisektor som vidareförädlar – och därmed höjer exportvärdet – på de råvaror landet säljer på världsmarknaden. Han har insett att stora delar av detta utvecklingsprojekt är omöjligt om USA-imperialismens planer på ett amerikanskt frihandelsområde (Free Trade Area of the Americas, FTAA) blir verklighet. Han är därför idag den latinamerikanske president som tydligast tagit avstånd från och i praktisk handling verkat mot detta imperialistiska initiativ. Chavez alternativ är istället att utveckla den regionala handeln mellan de latinamerikanska (och karibiska) länderna.

BORGARNAS KLASSHAT

För den inhemska borgarklassen innebär detta projekt ett perspektiv av mindre kontroll över och en mindre andel av intäkterna från oljeexporten. De sociala reformer som Chavez inlett gynnar inte på något sätt borgarklassen eller de välbeställda delarna av medelklassen. De rika sociala skikten i samhället har redan tillgång till bra sjukvård på privata sjukhus och vårdcentraler. Deras barn går i privata friskolor, så varför då acceptera reformer som bara kommer att gynna den fattiga majoriteten?

Trots detta är det Chavez revolutionära retorik som mest upprört borgar- och medelklassen. De återkommande uppmaningarna till landets

fattiga att organisera sig för att förändra samhället kan inte annat än stimulera en självorganisering bland fattiga människor både i städerna och på landsbygden. Den borgerliga oppositionens hat mot personen Hugo Chavez är i grunden ett sublimerat klasshat mot landets fattiga majoritet. De nya lagar, som utlöste företagarstrejken i december 2001 och kuppförsoket 2002, kan om de genomförs fullt ut komma att förändra maktförhållandena till borgarklassens och medelklassens nackdel. Den jordreformlag, som i sin första fas mest handlar om att dela ut statligt ägd mark som ligger i träda till lantarbetare och fattiga bönder, kan naturligtvis komma att följas av en mobilisering för en expropriering av de stora privatägda jordegendomar som ligger helt oanvända.

USA:S KUPPFÖRSÖK

Det var naturligtvis ingen tillfällighet att överste Ronald McCammon och överstelöjtnant James Rodgers från USA var närvarande i själva ledningscentralen för kuppförsoket i april 2002; att kupp militärerna fick information från USA:s flygspaning, att USA omedelbart erkände den nya kuppregimen och att USA i efterhand aldrig fördömde kuppförsoket.

USA:s kampanj mot Chavez började redan innan han vann presidentvalet 1998. Dess dåvarande ambassadör John Maisto ingrep öppet i valkampanjen för att förhindra hans seger. Det nationella utvecklingsprojekt Chavez skisserat och hans motstånd mot FTAA är en orsak till

USA:s beredskap att finansiera hans störtande med odemokratiska medel - men inte den enda.

Till skillnad från alla andra regeringar i Sydamerika tar Chavez inte bara i ord ställning mot USA:s "Plan Colombia" eller "Plan Andino". Hans regering har även i praktisk handling konsekvent vägrat att på något sätt understödja den colombianska regeringens USA-finansierade krig mot gerillarörelserna FARC och ELN. Det betyder att USA:s spionflyg, som förser den colombianska regeringen med spaningsinformation, har förbjudits flyga över Venezuelas luftrum. 50 år gamla militära samsamarbetsavtal med USA har avbrutits. Militärt gränssamarbete med Colombias regering (riktat mot de colombianska gerillaorganisationerna) har likaså avvisats. Som ett eko från USA har de största massmedierna i Venezuela följdriktigt försökt utmåla styret under Chavez som en regim som stödjer gerillaorganisationerna i Colombia, organisationer som USA stämplar som terrorister.

Till detta ska läggas att Chavez inte bara tagit avstånd från USA:s krig mot både Afghanistan och Irak. Han bröt även 2001 det internationella embargot mot Irak, då han reste dit för att diskutera de internationella oljepriserna. Samtidigt har Kuba fått ett mycket förmånligt oljeavtal där landet bara betalar en mindre del av sin oljeimport med hårdvaluta. Resten betalas, som tidigare nämnts, med sjukvård, hälsovård och utbildning. Också i detta fall har

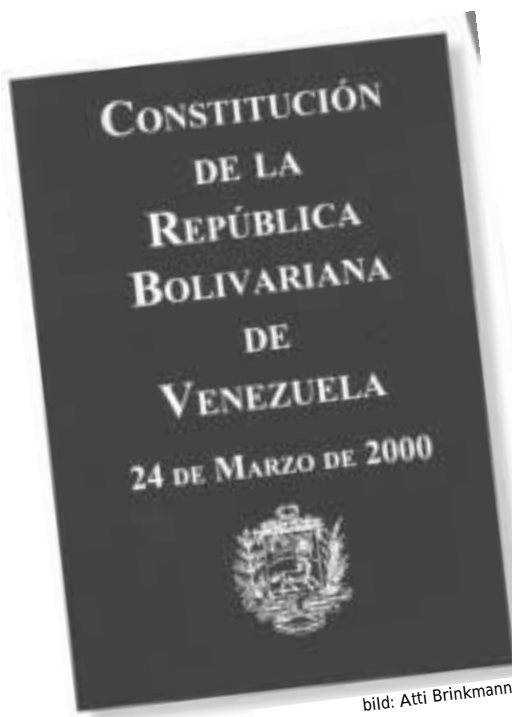

bild: Atti Brinkmann

Venezuelas massmedier följt USA genom att – i synnerhet det senaste halvåret – utmåla landet som nära en "kommunistisk diktatur".

PERSPEKTIVET FRAMÅT

Det är naturligtvis lätt att hävda att i den nuvarande internationella och regionala situationen är utrymmet för den här typen av nationella utvecklingsprojekt närmast obefintligt. Samtidigt kan den "nuvarande situationen" och ett högst marginellt utrymme bara förändras genom en aktiv kamp för grundläggande samhällsförändringar. Det segerrika folkliga upproret som för några veckor sedan tvingade president Sanchez de Lozada i Bolivia att ta planet till Miami, det årslånga upproret 2002 i Argentina, störtandet av nyliberala presidenter i Ecuador och Peru år 2000 är tunga bevis för att den "nuvarande situationen" är allt annat än stabil. Den latinamerikanska kontinenten är sedan flera år den del av världen där den folkliga kampen mot nyliberalismen utvecklats mest. För varje nytt uppror i Syd- och Centralamerika breddas marginalerna. För varje seger blir det "omöjliga" utvecklingsprojektet lite mindre osannolikt.

Om det finns något som de två senaste åren däremot tydligt har visat så är det den kompromisslösa inställning den inhemska borgarklassen och imperialismen har till Chavez "bolivarianska revolution". Chavez till synes försonliga hållning efter kuppförsöket 2002 har helt förkastats. Imperialismen och borgarklassens budskap kan snarare sammanfattas i parollen "vi ska skära halsen av dej din jävel – det är vårt minimikrav!"

Det är också här begränsningarna finns. För den inhemska borgarklassen är den bolivarianska revolutionen en orimlighet som till varje pris måste stoppas. Under den direktörsledda lockouten i december-januari visade borgarklassen att man till och med är beredd att sätta sina egna privatägda företag på spel för att stoppa Chavez.

Den enda rimliga slutsatsen av detta är att en ny samhällsmakt måste organiseras och byggas för att genomföra den utvecklingen av landet som Chavez förespråkar. Bara genom att på det

praktiska planet utveckla en demokratisk arbetarorganisering för en kontroll av produktionen vid såväl de statliga (där oljebolaget PdVSA naturligtvis är viktigast) och de privata företagen kan denna typ av ekonomiskt sabotage förhindras. På kort sikt betyder det att från grunden organisera upp en ny nationell fackföreningsrörelse, som står oberoende både i förhållande till den gamla korrupta fackföreningsledningen och den statliga administrationen.

På samma sätt måste den kontroll av valutahandeln som regeringen upprättat för att förhindra en total dränering av landets finanser bli ett positivt första steg för upprättandet av en demokratisk kontroll av hela finanssektorn. Det betyder att överföra alla banker och finansbolag i samhällets ägo under kontroll av de bankanställda tillsammans med representanter för fackföreningar, småföretagarorganisationer, bondeorganisationer och kvarterskommittéer. Men det borde rimligen också innebära ett moratorium på alla betalningar av räntor och amorteringar på landets utlandsskuld under den tid en offentlig revision görs av samtliga offentliga lån som tagits under de senaste 30 åren.

Slutligen måste ett hemvärn organiseras på det militära planet, för att försvara både de demokratiska rättigheterna och de sociala reformer som påbörjats. Kuppförsöket och det ökade antalet mord av bondeorganisatörer gör detta till en akut uppgift. Att förlita sig på lojala trupper inom armén är bevisligen inget skydd för de lantarbetare som de senaste åren i allt högre takt mördats av godsägarnas avlönade "siqarios". Denna terror kan bara mötas med att arbetarna och bönderna får vapen för att försvara sina egna och sina familjers liv.

Det finns heller inga garantier mot att USA-imperialismen och den inhemska borgarklassen kommer att organisera en ny militärkupp för att stöta Chavez och avbryta den "bolivarianska revolutionen". Detta kan inte förhindras genom att lita på "lojala" generaler. När den demokratiskt valde Salvador Allende bara några månader före militärkuppen i Chile 11 september 1973 utsåg den blivande kuppgeneralen Augusto Pinochet till arméchef var det ju just för kuppgeneralens bedryade "lojalitet" mot det demokratiska systemet. I längden kan den "bolivarianska revolutionen" bara slutföras genom att arbetarklassen och den fattiga befolkningens majoriteten organiserar egna demokratiska maktorgan och beväpnas i ett militärt självförsvar för att slå ned den inhemska och internationella kontrarevolutionen.

En enskild politisk ledare – även med Hugo Chavez bevisat dynamiska handlingskraft – kan alltid fångas eller dödas.

Eller han kan helt enkelt bli liggande förkyld i hög feber medan fattigbefolkningen gör uppror. ■

LITTERATURLISTA:

- Böcker:
 Richard Gott: In the shadow of the liberator, Verso 2000
 Latinamerika: Imperialismens bakgård (antologi), sid. 169-207, Raben & Sjögren 1979
 Sven Lindqvist: Jordens gryning, sid. 41-67, Bonniers 1973
 Latin America Reform or Revolution? (antologi), sid. 337-343, Fawcett 1968
 Artiklar:

Eduardo Diago: Venezuela: when two worlds collide, International Viewpoint no 353, sept 2003

Gregory Wilpert: Collision in Venezuela, New Left Review, maj-jun 2003

Jeremy Adelman: Andean Impasses, New Left Review, nov-dec 2002
 Susanne Andersson: Venezuela-reportage (10 sidor), Latinamerika nr 2/2003

Humberto González Briceño: Venezuela: El triunfo de Chávez o la feria de las ilusiones, Desde los Cuatro Puntos no 18, 1999

ANC: Venezuela: Orígenes de la deuda – La pequeña historia, Desde los Cuatro Puntos no 16, 1999

Raul Zibechi: A model of instability, International Viewpoint no 227, 27 april 1992

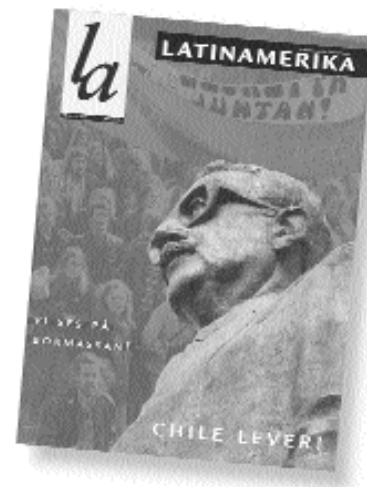
Sergio Cabrera: "Social democratic" model blows up, International Viewpoint no 161, 17 april 1989

Löpande nyhetsbevakning, veckotidningar, nyhetsbrev: Liberación, veckotidning (på spanska), utges av Föreningen Cuestion i Lund

Weekly News Update on the Americas, veckonyhetsbrev (engelska), utges av Nicaragua solidarity network i New York

Latin America Weekly Report, "affärs"veckobrev (engelska), utges av Latin American Newsletter i London
 IPS, oberoende internationell nyhetsbyrå

Nyfiken på Latinamerika?

Läs tidskriften Latinamerika.

6 nummer för 285 kr/år.

Studering 185 kr.

Läs mer på www.ubv.se
 eller ring oss 08-55 69 75 45!

Vill du ha ett gratis provnummer?

Allt du behöver göra är att maila till la@ubv.se!
 Märk maillet Röda Rummet, glöm inte att ange namn, adress, tel och e-postadress.

DET OHANTERLIGA KRIGSBYTTET

Irakockupationens svåra följd effekter

Det räcker att följa den dagliga nyhetsrapporteringen från Irak för att inse att den amerikanska ockupationsarmén befinner sig i ett moras. För varje dag, för varje död eller sårad amerikansk soldat blir talet om befrielsen av Irak alltmer ihåligt. Men även förutan det hårdnande irakiska motståndet så rymmer kriget och ockupationen svårförenliga målsättningar som på sikt hotar stabiliteten i hela det globala ekonomiska systemet. Det menar Charlie Post i denna analys av konsekvenserna av kriget och ockupationen, skriven några veckor efter det att den amerikanska administrationen i maj förklarade fälttåget avslutat.

Amerikanska företag med tydliga kopplingar till Bushadministrationen, som till exempel Haliburton, kommer att göra stora ekonomiska förtjänster på Irakkriget. De kommer att tjäna miljarder dollar på att återuppbygga och på nytt utrusta de irakiska oljefälten, samtidigt som andra bolag väntar sig stora profiter på att utvinna, transportera och raffinera oljan, som i stor utsträckning är tänkt att konsumeras av europeiska företag. Vad som är ovisst är dock vilken effekt kriget och ockupationen kommer att få för den amerikanska ekonomin i sin helhet. Medan en del amerikanska företag uppenbart kommer att gynnas, finns risken att kriget och ockupationen ytterligare kommer att undergräva de allmänna profit- och ackumulationsnivåerna i USA och den övriga kapitalistiska världen.

För att kunna bedöma de ekonomiska effekterna måste man förstå det rådande läget i världsekonomin. Flertalet ekonomer på vänsterkanten menar att det var spekulationer på aktiemarknaden och valutakursmanipulationer som underblåste den ekonomiska uppgången på 1990-talet. I den här artikeln hävdar vi en annan ståndpunkt. Som vi ser det är det senaste årtiondets ekonomiska uppgång en del i en lång våg av kapitalistisk expansion, som tog sin början tidigt på 1980-talet.

Under de senaste två decennierna så har amerikanska företag radikalt omorganiserat produktionen av varor och tjänster, vilket redan i mitten på 1980-talet resulterade i långsiktigt stigande profitnivåer och ökande totala vinster i USA. Följden har blivit tjugo år av tillväxt, vil-

EN ARTIKEL AV CHARLES POST

Artikelförfattaren ingår i nationella ledningen för den socialistiska organisationen Solidarity. Hans till svenska senast översatta artikel Är imperialismteorin utspelad? finns i Röda rummet nr 3-4/02.

ket är grunden till såväl den förnyade konkurrenskraften hos amerikansk industri som till de två högkonjunkturerna 1983-89 och 1991-2000.

Utän tvivel befinner sig både USA:s ekonomi och den globala ekonomin nu i en allvarlig recession. Men det är en öppen fråga huruvida denna recession är ett tecken på ett djupgående skifte i den långsiktiga ekonomiska trend som inträdde i början på 1980-talet. Det är å ena sidan möjligt att det bara är fråga om en lågkonjunktur i en av kapitalismens uppgående långa vågor. Kanske kan den, som nedgången i decennieskiftet mellan 1980- och 1990-talen, bli ganska kortvarig och förebåda en ny period av hög tillväxt. Men det kan å andra sidan vara så att denna recession markerar början på en lång nedåtgående våg, lik den som höll sitt grepp om den kapitalistiska världen från mitten av 1960-talet till början på åttiotalet.

När alltmer kapitalintensiv produktion ökar i omfattning så stagnerar eller faller den långsiktiga profitnivån vilket visar sig som ett överskott av produktionskapacitet – för mycket utrustning, för många maskiner och byggnader inom nyckelindustrier som telekommunikationer, transporter och tillverkning. Om det är frågan om ett långsiktigt fall i profitnivån så kommer den nuvarande recessionen att bli långvarig och eventuella återhämtningar kommer att bli svaga och mycket begränsade i tid. Vilket som än är fallet så är det risk att Irakkriget och den därpå följande ockupationen kommer att underminera de förutsättningar som gynnat kapitalismens tillväxt sedan början på 1980-talet, och fördjupa en längre eller kortare nedgång av den kapitalistiska ackumulationen.

MAGER PRODUKTION

Grunden för den långa expansiva våg som tog sin början i mitten av 1980-talet har varit utbredningen av så kallade magra produktionsmetoder i såväl den amerikanska som den globala ekonomin. Mager produktion innefattar

två grundläggande element. För det första innebär det en omorganisation av arbetet i fabriker och på kontor, i affärer och skolor. Det är en omorganisation som tar sig flera olika former: ökat arbetstempo, fragmentarisering av arbetsuppgifterna, kraftiga löneskillnader mellan fast anställda och tillfälligt anställda, utläggande av arbetsuppgifter på entreprenad (ofta på icke fackligt organiserade arbetare), ökat användande av arbetskraft temporärt och på deltid, ökad styrning av de arbetandes arbetstid och arbetsuppgifter, hårdare reaktioner på frånvaro och kraftigt minskad benägenhet att ersätta frånvarande eller pensionerade arbetare. Slutresultatet är att färre arbetare producerar mer varor och tjänster till lägre löner. Omorganiseringen i enlighet med den magra produktionens rationalitet har höjt exploateringsgraden (förhållandet mellan löner och vinster) – ökat mängden obetalt merarbete som arbetarna fullgör åt kapitalisterna.

Det andra grundelementet i mager produktion har varit omorganisationen av det kapitalistiska företaget. Under de senaste tjugo åren har vi sett hur företagen ägnat sig åt oupphörliga omstruktureringar i form av slimmande av verksamheten, sammanslagningar, uppköp av andra bolag och "avknoppning" eller avveckling av olönsamma eller inte tillräckligt lönsamma verksamheter. Det har resulterat i en omfattande förstörelse eller utplundring av mindre effektiva och mindre lönsamma företag. Profitkvoten – som är tillväxtens själva drivkraft under kapitalismen – är lika med den totala profit som erhålls genom exploateringen av arbetarna delat med den totala mängden kapital som investerats i fabriksanläggningar och produktionsutrustning. Den omorganisering som skett med mager produktion som första ackord har samtidigt både ökat exploateringsgraden och minskat det totala kapitalet som investeras i fabriker och utrustning och sålunda höjt profitnivån vilket drivit på den ekonomiska tillväxten under 1980- och 1990-talen.

AVREGLERING OCH ÅTSTRAMNING

Spridningen av det magra produktionskonceptet har i hög grad underlättats av den nyliberala politik som förts – mer eller mindre uttalat – i de flesta länder under mer än tjugo års tid. Nyliberal regeringspolitik har tre huvudkomponenter.

Den första är global frihandel. Det är ett välkänt faktum att verksamheterna inom WTO, NAFTA, GATT, FTAA och liknande organisationer inte bara syftar till att ta bort tullhinder för handeln med varor. Viktigare är att "frihandel" betyder upphävande av all lagstiftning och alla politiska beslut som kan utgöra skrankor för de transnationella bolagens rätt att investera helt efter eget skön. Det är genom att rensa bort hinder som miljöskyddslagstiftning och arbetsrätt kan utgöra, genom att tvinga rege-

Den tredje komponenten är permanent statsfinansiell åtstramning. Regeringarna i USA, Europa och Japan har varit framgångsrika i att minska eller eliminera budgetunderskotten i syfte att bekämpa inflation. Inflation skapar problem i det kapitalistiska systemet eftersom den skänker vissa företag fördelar i konkurrensen på marknaden eftersom de kan dra fördel av kortfristiga fluktuationer i kostnaden på insatssvaror och i priset på de egna produkterna. När inflationen begränsas eller helt undanröjs tvingas samtliga kapitalister till att reorganisera arbetsprocesserna i enlighet med den magra produktionens principer om de ska kunna konkurrera på de inhemska och globala marknaderna.

De sociala kostnaderna för mager produktion

fobi, nationalism etc. En ökad samhällig acceptans av misär och hårdare levnadsvillkor i människors närliggande omgivning tenderar att göra oss mer mottagliga för manipulationer som syftar till att frambringa stöd för lätt sinniga utrikespolitiska grymheter – bombningar och ekonomiska sanktioner som sprider lidandet över världen.

KRIGSMÅLEN

Den amerikanska ockupationen av Irak är på sätt och vis den logiska följden av den "magra nyliberala värld" som de senaste tjugo årens utveckling frambringat. USA:s krigsmål är inte bara att få kontroll över det irakiska oljetillgångarna utan syftar också till en politiska omstrukturering av hela Mellanösternområdet.

bild: Lars Henriksson

ingar att privatisera offentligt ägda företag och samhällsinstitutioner – och andra liknande åtgärder – som den nyliberala politiken på ett avgörande sätt bidragit till skapandet av dagens världsordning. En ordning där amerikanska, europeiska och japanska transnationella bolag fritt kan söka upp de mest lönsamma investeringarna och upprätta produktionskedjor som knyter ihop komponenttillverkning och monteringsfabriker i världens låglöneländer med utvecklingsenheter och försäljningsled i de industrialiserade kapitalistiska stormakterna.

Den nyliberala regeringspolitiken andra huvudkomponent är avregleringen av arbetsmarknaden. Över hela den kapitalistiska världen så har regeringarna gjort hårda nedskärningar av välfärdssystemen och försämrat eller avvecklat arbetsrättslagar. Politikens syften är enkla och klara: öka antalet arbetare på arbetsmarknaden, förstärka deras konkurrens om arbetstillfällen och maximera arbetsgivarnas "flexibilitet" med avseende på rätten att anställa och avskeda. Effekten är ett nedåtgående spiral vad gäller arbetarnas löner, förmåner och arbetsvillkor.

och nyliberalism är uppenbara överallt. Sjunkande levnadsstandard och ökande ojämlikhet inom de industrialiserade kapitalistiska länderna och ökande skillnader mellan världssystemets centrum och dess periferi. Arbetare i hela världen har drabbats av sjunkande reallöner och tvingas arbeta längre och hårdare för att få ekonomin att gå ihop. De sociala skyddsnet som i olika omfattning funnits i de flesta kapitalistiska länder monteras ner. Varje familj lämnas åt sig själv, åt sin egen kamp för överlevnad i en värld som i allt högre grad präglas en allas kamp mot alla.

Det hårdare konkurrenssamhälle som organiseringen för mager produktion som leder till en enorm samhällig osäkerhet vilket i sin tur skapar alla möjliga sociala problem. Den intensifierade konkurrensen om arbete, löner, bostäder, hälsovård, utbildning, med mera driver olika grupper av arbetande människor i konflikt med varandra – var och en kämpande för att behålla sin sociala och ekonomiska position på bekostnad av andra – och blir jordmån för rasism och främlingsfientlighet, sexism, homo-

Bakom retoriken om att "stärka demokratin i regionen" döljer sig det verkliga målet; att etablera stabila nyliberala regimer – regimer som kommer att undanröja hinder för de transnationella bolagen verksamhet, regimer som avreglerar arbetsmarknader och som tillämpar statsfinansiell åtstramning. Som tänkarna i Bushadministrationen ser det så är "befrielsen av Irak" bara första steget i omformandet av världen i enlighet med deras vision av USA:s långsiktiga intresse.

Det som arkitekterna bakom den amerikanska utrikespolitiken hoppas kunna vinna och det de verkligen kommer att uppnå kan dock visa sig vara två helt skilda saker. Fastän de amerikanska krigsmålen är i överensstämmelse med en fortsatt spridning av nyliberalism och mager produktion så kan de reella effekterna bli ett vinstnivåerna i USA och den övriga världen faller.

Man har valt att föra krig trots ett växande amerikanskt budgetunderskott. "Kriget mot terrorismen" kommer bara att förvärra det budgetunderskott som redan genom recessionen

och Bushadministrationens skattesänkningar för företag och rika inkomsttagare utgör ett hot mot ekonomin. Den krisartade minskningen av skatteintäkter slår inte bara igenom på federal nivå utan också i delstaterna och på kommun-nivå, när man längs hela linjen skär ner på de sociala försäkringarna för att finansiera det man patriotiskt benämner "hemlandets säkerhet". Det nyinrättade superdepartementet Department of Homeland Security har en årlig budget på 35 miljarder dollar. De väldiga summor som ockupationen av Irak kostar kommer att fresta ytterligare på såväl den federala budgeten som på delstaternas.

Med växande budgetunderskott förstärks statens lånebehov och inflationrisken ökar. Som vi nämnt tidigare är inflation ett hot mot det kapitalistiska systemets utvecklingsrationalitet och långsiktiga profitmaximering, då den ger bolagen möjlighet att hänga kvar i konkurrensen genom att utnyttja sig av marknadsfluktuationer istället för att genomföra stränga rationaliseringar och lägga ner olönsamma verksamheter.

Bushregeringen har inte mycket att säga om hur de tänkt att kriget och ockupationen ska finansieras, (förutom att skattehöjningar är uteslutna). Nedsänkningar i de redan usla socialförsäkringssystemen är inte tillräckligt för att balansera budgeten. Den enklaste lösningen är att USA ensamt tar kontrollen över Iraks oljetillgångar och låter dem bekosta kriget och ockupationen samt täcka budgetunderskottet. Exklusiv amerikansk kontroll över utvinningen och försäljningen av Iraks olja framstår alltmer som en tvingande nödvändighet, inte som en av flera möjliga handlingsvägar för USA:s politiska makthavare.

HOT OM HANDELSKRIG

Men även om man med Iraks olja kan minska budgetunderskottet så leder detta till skärpt rivalitet med andra kapitalistmakter. Ryssland och Frankrikes motstånd mot ett krig under USA:s ledning grundade sig till stor del på att dessa länder under Saddam Husseins regim gjort stora investeringar i Iraks oljeindustri. Om USA övertar de irakiska oljefälten och använder profitterna till att täcka underskottet så innebär det ett stopp för framtida ryska och franska investeringar (och eventuellt expropriering av de gamla) i Irak.

Att stänga ute icke-amerikanska företag från att investera i Irak kan leda till handelskrigsliknande motdrag som stänger ute amerikanska bolag från andra delar av världen. Bakom Rysslands och Frankrikes försök att bromsa FN-resolutioner, som låter USA och Storbritannien bibehålla styret av det ockuperade Irak, finns otvivelaktigt i sista änden hotet om sådan ekonomisk vedergällning. USA har hamnat i ett svårartat dilemma. Då man försöker stötta upp en av de bärande bjälkarna i det nyliberal bygget; den strama budgetpolitiken, så riskera man att riva ner en annan; kapitalets fria rörlighet över nationsgränserna. En förnyad intensitet i den interimperialistiska rivaliteten kommer knappast att leda till militära konflikter mellan de ledande kapitalistiska stormakterna, eftersom USA inom överskådlig tid kommer att fortsätta vara den enda "supermakten". Men en ökande protektionism kan allvarligt undergräva profittnivån på global nivå.

Motsägelsefullheten i USA:s närvaro i Irak gör det lättare att förstå meningskiljaktigheter-

na inom kapitalistklassen i såväl USA som på global nivå. Den tvekan att stödja Bushs föregripande krig som fanns bland en del politiker i demokratiska partiet, hos New York Times och hos andra talesmän för den amerikanska storförnansan, avspeglar deras olust inför de risker och kostnader – ekonomiska såväl som politiska – som kriget och ockupationen innebär. Obehaget inför dessa risker, liksom de franska och ryska ekonomiska egenintressena i Irak har också givit näring åt motståndet inom stora delar av den europeiska borgarklassen. Det är gapet mellan vad Bushregeringen vill uppnå och vad som tycks bli det verkliga utfallet som också öppnar sprickor inom den amerikanska härskande klassen och mellan amerikanska och europeiska kapitalistiska intressegrupper.

Det hot mot ekonomins stabilitet som kriget och ockupationen utgör kommer att leda till ökade attacker på den arbetande amerikanska befolkningens levnadsvillkor. För att balansera krigsbudgeten kommer man att fortsätta med brutala nedsänkningar i socialförsäkringssystemen. För att kompensera sig för sjunkande profiter och ökad konkurrens från utländska företag kommer amerikanska arbetsgivare fortsätta sina attacker på arbetare – både organiserade och icke-organiserade. Rasismen, den underliggande ideologi som de senaste tvåhundra åren vanligen mer eller mindre uttalat, berättigat imperialistmaktens militära äventyr i främmande land, kommer att breda ut sig, då olika arbetargrupper fåfängt försöker försvara sina löner och arbetsvillkor gentemot andra arbetare.

Sambandet mellan "kriget mot terrorismen"

i utlandet och försämringarna av arbets- och levnadsvillkoren i USA är på samma gång både ett hot och en möjlighet för antikrigsrörelsen. Att göra kopplingen mellan krigets effekter på hemmaplan och det militära och politiska agerandet utrikes måste bli ett centralt element i all antikrigsaktivism. Det måste innebära mer än att infoga paroller mot rasism, nedsänkningar och orättvisor i demonstrationstågen. Det är nödvändigt för antikrigsaktivisterna att finna former för att stödja lokal kamp för ekonomisk och social rättvisa, som kommer att uppstå – även om det är kamp som förs av rörelser – som inte uttalat tar ställning mot kriget. Genom att antikrigsaktivister ger sig in motståndet mot den ökande repressionen, mot förföljelser av invandrargrupper, mot försöken att krossa fackföreningar och mot nedsänkningarna inom den offentliga sektorn kan rörelsen knyta de kontakter som kan göra den till en rörelse för majoriteten av arbetande människor i de imperialistiska länderna själva. Om rörelsen inte förmår göra kopplingen mellan utrikespolitiken och "hemmafronten" kommer högerkrafter istället kunna använda det politiska utrymme som människors ekonomiska umbäranden skapar och vinna gehör för en helt annan politisk dagordning. ■

Översättning: Peter Belfrage
Ur Against the Current nr 104
www.solidarity.igc.org

bild: Lars Henriksson

Replik om globaliseringsrörelsen:

- DET ÄR NU DET GÄLLER

I förra numret recenserade Tord Björk antologin *Rörelsernas tid*, som beskriver utvecklingen inom globaliseringsrörelsen och World Social Forum. Björks bedömning innehöll både ris och ros, bland annat menade han att bokens författare inte tillräckligt uppmärksammar risken för att rörelsen ska anpassa sig och tappa sin folkliga upprorskraft. Här svarar bokens redaktör Jens Ergon, som är aktiv i Attac, på kritiken.

En lång recension är en bra recension, skulle man – som författare – kunna hävda. Åtminstone om man ägnar sitt författande åt tillsynes hopplösa projekt som att skriva pocketböcker om det sociala världsförbundet i Porto Alegre. Därför vill jag tacka Tord Björk för en bra recension!

Björk ger både ros och ris. Han gillar tyngdpunkten på Syds breda massrörelser, inte minst bonderörelsen Via Campesina och fackföreningsrörelser som KCTU. Däremot anser han att mycket saknas i boken. Dels när det gäller de historiska förlöparna till forumet och den globala rättviserörelsen i stort, dels när det gäller kritiken mot forumet. Björk hävdar därför att boken stundtals ägnar sig åt historieförfalskning.

Så är det ju tyvärr. Jag kämpade frenetiskt med förlaget för att undvika nedskärningar av boken – men förgäves. Resultatet blev exempelvis att stor tyngd lades på bonderörelsen och fackföreningar i Syd – vilket jag tycker är helt rätt. Men på bekostnad av att andra delar – exempelvis en längre intervju med Michael Hardt som försökte penetrera konflikter inom rörelsen och problem med forumprocessen – fick stryka på foten. Det irriterade mig starkt då, och gör det fortfarande.

Men Björks tal om historieförfalskning gör mig litet förbryllad. Ett huvudmål med *Rörelsernas tid* var att ge en Syd-infallsvinkel och ett bredare historiskt perspektiv på den globala rättviserörelsen, skild från den mediala bild av protesterna mot företagsledd globalisering som målades upp efter Seattle och EU-toppmötet i Göteborg. Jag har svårt att se att denna historiska framväxt i Syd negligeras – tvärtom är den ett huvudnummer i boken.

Att försöka skildra något så mångfasetterat och heterogent som den globala rättviserörelsen och World Social Forum är ingen enkel match. Vårt mål var att göra en första svensk bok kring ämnet, någorlunda lättläst och billig – för en bred publik – inte bara de redan invigda. Vi

valde antologiformen för att få med så många perspektiv som möjligt och för att inte ge sken av att det finns ett enda allena rådande synsätt. Den kaleidoskopiska bild som vi ger i boken är inte fullständig, och har inte heller ambition att vara det. Istället för EZLN och Chiapas zapatister valde vi exempelvis att lägga tyngden på Conaie i Ecuador, eftersom denna rörelse aldrig skildrats tidigare. Och så vidare...

Egentligen tror jag Björks kritik snarare handlar om världsförbundet i sig. Och i grund och botten är det just diskussionen om de sociala forumen som är det intressanta, inte bristerna i boken *Rörelsernas tid* – vilka säkerligen är många. Det sociala världsförbundet, och hela den process som pågår runt det, har varit omdiskuterad ända från start. Det har funnits kritik om allt från toppstyrning, bristande demokrati, för stort fokus på mastodontliknande konferenser med paneler fyllda av politiska högdjur, till å andra sidan kritik mot brist på ledning, och krav på ideologisk renodlig och uttalad antikapitalism.

Kritiken är knappast märklig. Inte minst eftersom hela forumprocessen i praktiken började som ett odemokratiskt projekt initierat uppifrån – vilket också initiativtagarna poängterat flera gånger. Men också med tanke på fenomenets omfattning och dess banalt ringa ålder. Man kan ju vända på steken och fråga sig hur det egentligen varit möjligt att få snurr på en sån här gigantisk process. När Björk raljerar över att vänstern i Sverige först nu vaknat och börjat notera bonderörelsens bredd och styrka i Syd så kan man också se det som beröm av forumet: det har de facto inneburit ett fördjupat möte mellan Nord och Syd.

Som jag tolkat det har diskussionen om forumprocessen vuxit i styrka sedan det tredje världsförbundet i Porto Alegre våren 2003. Detta samtidigt som allt fler regionala och lokala forum dyker upp, och världsförbundet skall ta ett åtminstone tillfälligt kliv från Brasilien till Indien. I Sverige kommer flera lokala forum hållas för andra gången våren 2004, och nya växer

fram, exempelvis i Stockholm. Fler och fler svenska organisationer, rörelser, aktivister och vanliga dödliga har börjat få upp ögonen för de sociala forumen.

Jag tror att det är avgörande att elda på denna diskussion. Min egen känsla i Porto Alegre i våras var en suck av lättnad när beskedet kom om forumets förflyttning till Indien. Forumets storlek – omkring hundratusen deltagare – började anta groteska proportioner. Växtvärk lurade på alla möjliga håll, inte minst organisatoriskt. Liksom en mer svårgräpbar känsla att forumets genomslag följts av den obehagliga baksida som kan dyka upp tillsammans med uppmärksamhet och begynnande maktposition. En sammanväxning med brasilianska maktstrukturer, och en tilltagande hemvist för storpolitiskt maktspel, personifierat genom Hugo Chavez tumultartade besök, var några av de ingredienser som lurade runt hörnet. På gott och ont.

Egentligen kan man säga att det är nu det gäller för forumprocessen. Nu står man med de första årens erfarenheter. Nu börjar olika åsiktsriktningar utkristallisera sig, potentiella konflikter blottläggas. Nu skall top-down-projektet förvandlas till något som mer styrs av ett nedifrånsperspektiv, med de lokala och regionala forumen som bas. För att göra skäl för namnet World Social Forum borde rimligen den globala förankringen förbättras betydligt. Representativiteten för de som organiserar forumen är ett annat område som pockat på klarhet, liksom skiljelinjen mellan organisatörer och forumen som arena. Och mycket återstår för att förverkliga tankegångarna om att forumen inte bara skall fungera som årliga träffpunkter, utan som en kontinuerlig process för skapande av alternativ, erfarenhetsutbyte och mobilisering.

Det är ingen lätt match. Det är därför kritiken och diskussionen är så viktig. Inte för att surmulet rata det som har varit, utan för att kunna komma framåt.

Ur denna synvinkel håller jag grovt sett på den analys som vi för fram i slutkapitlet av ►

Stöd **röda rummet**
Postgiro 13 04 07 - 0

Rörelsernas tid (som skrevs innan årets dramatiska händelseutveckling i Sverige och världen, med EMU-omröstningen, Irakkriget, antikrigsdemonstrationerna och WTO-kollapsen i Cancún som huvudmoment). Den svagaste länken i den globala rättviserörelsen finns i själva verket i nord – i länder som Sverige. Här handlar det långt ifrån om några breda sociala rörelser, utan relativt små nätverk av aktivister och redan invigda. Gapet till fackföreningsrörelse och s.k. vanligt folk är stort. I Cancún ställdes problematiken på sin spets. När Syds delegationer ställde sig på tvären och vägrade acceptera kraven från EU och USA så gjorde man det med en påtagligare växelverkan, och ett starkare tryck, från den globala rättviserörelsen än tidigare. Och det handlade framför allt om rörelsen i Syd. Det är symptomatiskt att de tiotusen demonstranterna i Cancún dominerades av Via Campesina och latinamerikanska småbönder.

Samtidigt som LO:s representanter i den svenska delegationen satt tysta vid UD-tjänstemännens sida klättrade sydkoreanska KCTU:s fackaktivister på stängslen vid avspärningarna för att klippa sönder dem med avbitartänger.

Jag tror att forumprocessen kan hjälpa till här, alla brister till trots. Det kan handla om European Social Forum, men kanske framför allt om de lokala forumen i Sverige. Men då måste också erfarenheterna och den kritik som vuxit fram tas på allvar. Och inte minst: om de lokala forumen skall få något genomslag och bredd så måste de utgå från lokala frågor, från de sociala frågor och problem som lokalt förankrade aktivister och organisationer arbetar med. Från de frågor som är på tapeten utanför seminarialarna. Det må handla om privatiseringar, nedlagda sjukhus eller främlingsfientlighet. Personligen tror jag det är viktigt att inte stirra sig blind på forumen som någon slags

institution; en fast, saliggörande form. Det hela skapades ad hoc, med en formel som visade sig vara mycket lyckad i inledningsskedet. Men det intressanta är ju vad som åstadkommit, den betydligt vidare process som forumen varit och är en del av – i klartext ett fördjupat och förstärkt motstånd mot den företagsledda globaliseringen. Här är forumen en del, ett redskap. Men det huvudsakliga arbetet, exempelvis mot privatiseringar och nedskärningar av offentlig sektor, kan knappast föras, eller ens födas, i forumens seminarialar. Det kan bara utgå från vardagen utanför. ■

Jens Ergon

Artikelförfattaren är medlem i Attac:s gemensamma arbetsgrupp

Planekonomidebatten:

-INGEN BEHÖVER BRY SIG OM FÄRGEN PÅ MIN CYKEL.

Den nya teknologin fräter på affärshemligheten, vilken är en förutsättning för marknader. Socialismen kommer att byggas mellan plan och marknad. Dick Forslund leder här debatten om plan eller marknad i nya riktningar.

I diskussionen om "plan eller marknad" är den ena sidan helt för "planen". Cockshott och Cottrell ser i sin framtidsmodell hela samhället som en stor välfungerande datamaskin. Med sådana vänner behöver man inga fiender. Sten Ljunggren fortsätter argumentera för "marknaden". Diskussionen känns låst. Men det kanske går att öppna den.

Informationsteknologin gör affärshemligheten svår att upprätthålla. Det har blivit enkelt att kopiera. Motsättningen syns överallt mellan, å ena sidan, privat ägande och privat tillägnelse av produktionsöverskott och, å andra sidan, produktivkrafter som spiller över och hotar alla sådana skrankor.¹ Det uppstår nya både komiska och tragiska juridiska strider. En komisk strid är det att folk ska straffas för att de laddar ned musik från internet och bränner CD. En tragisk strid är att läkemedelsjättarna försöker att förbjuda så kallade generiska läkemedel som tillverkas i Tredje världen och som är lika bra men billigare.

Ett nytt fenomen, även om det blivit till ett modeord, är samarbetet i industriella "nätverk" som teknologin underlättat. Företags-ekonomisk litteratur beskriver anställda som inte längre vet på vilket företag de är anställda. Sedan tio år är det också mode att företag "benchmarkar" sig. Det betyder att de studerar hur det går till på andra företag och sedan härmar det som anses bra.

Det är med detta i åtanke jag tycker man ska läsa en ny artikel som Sten Ljunggren skrivit tillsammans med Johan Ehrenberg, om ekonomisk

demokrati. Den upprepar det som sagts i artiklar här i Röda rummet. Men ett nytt viktigt slut har lagts till jämfört med dem.²

Ljunggren och Eherenberg väcker där kortfattat ett förslag om "o-ägda" företag. Deras juridiska form kan vara den medlemsstyrda ekonomiska föreningen. De föreslår också principen en person – en röst, tillämpad som direkt demokrati på små företag, och som representativ demokrati inom de stora. Visst! Förslaget lovar en ny rösträttsstrid i börsbolag och i offentlig sektor. Utvidgad allmän rösträtt ställs då mot den politiska elitens styre och mot aktieägandets graderade rösträtt (där demokratin är en fars, också inom aktieägandets krets).

SKA "SYSTEMET" BESLUTA?

Förslaget om oägda företag kan lätt knytas till Marx' syn på socialismen som ett produktionsätt där "de associerade producenterna" styr och samarbetar. Arbetarklassen, skapad ur småproducenter som våldsamt berövats kontrollen över sina produktionsmedel, tar dem åter i besittning, men nu som kollektiv. Om de gör det i kraft av en enda statlig Generalplan är en annan sak att diskutera. Men också om de ska konkurrera på marknader.

I Kapitalets tredje bok diskuterar Marx aktiebolagen som en slags parodi på socialism. De stora företagen kan inte längre ägas av en enda kapitalist. De har blivit för stora när nytt kapital ska satsas.³ Aktiebolaget blir då "avskaffandet av det kapitalistiska produktionsättet inom det kapitalistiska produktionsättet självt". Det är "privat produktion som inte står under det

privata ägandets kontroll"⁴, eftersom aktieägarna struntar i produktionen. Mot aktiebolagen ställer Marx kooperativa företag som då fanns på sina håll i England. Han skriver:

"De kooperativa fabriker som sköts av arbetarna själva är, inom den gamla formen, de första exemplen på att en ny form framträder, även om de i alla sina fall, med sin nuvarande organisation, naturligen återskapar det existerande systemets alla defekter, och måste återskapa dem. Men motsättningen mellan kapital och arbete är avskaffat här, även om det till en början bara är så att arbetarna i association blir sin egen kapitalist, det vill säga använder produktionsmedlen till att skapa värde ur sitt eget arbete. (...)"⁵

Kapitalistiska aktiebolag såväl som kooperativa fabriker bör ses som övergångsformer från det kapitalistiska produktionsättet till det associerade, helt enkelt på så sätt att i det ena fallet upphävs motsättningen på ett negativt sätt och i det andra på ett positivt sätt."⁶

Ska de oägda företagen konkurrera och ackumulera eget kapital? Ljunggren och Eherenberg skriver i sin artikel att "några få kommer att bli rika i en marknadsbaserad socialistisk ekonomi, för att de har tur, är begåvade eller idoga". Samtidigt är de bestämt mot att några grupper alltid får orättvist mycket på grund av något systemfel.

Som jag ser det är det just ett "systemfel" om ekonomin i sin naturliga gång gör några få rika. Vår kapitalistiska marknadsekonomi lägger rikedom på hög hos en minoritet med varje

utandning. De "kommer att" bli rika, det vill säga det sker automatiskt, oberoende av tur, begåvning eller idoghet, (men hänvisningen till personliga egenskaper är klassisk i försvaret av detta förhållande). Socialister har istället alltid föreställt sig att frukterna av en allt effektivare samhällsekonomi tas ut i form av kraftigt reducerad arbetstid, för att ge verklig demokrati och "envars fria utveckling" en chans.

Låt oss ta detta med "ekonomisk förening" på allvar istället. En sådan är inte profitmaximerande, den nöjer sig med att gå runt. Ja, ofta drivs den med förlust i åratall men backas upp av nytt stöd utifrån. Ibland får den statsbidrag, ibland stöd av en riksorganisation där den själv är medlem. Den "gör inte några rika". Något sådant skulle, som jag ser det, stå i motsättning till Ljunggren och Ehrenbergs utmärkta förslag om en person – en röst. I en produktionsorganisation där det råder allmän och lika rösträtt kan ju inte en vald företagsstyrelse besluta om sina och andras lönenivåer eller "pensionsförmåner". Det lokala kollektivet avgör vad som är rättvist. Vad det är kan variera. Varken jag eller Ljunggren och Ehrenberg behöver idag egentligen ha en åsikt i frågan. Löneskillnader kan beslutas efter demokratiska diskussioner på företagen själva. Inom ramen, kan man tro, för en lagstiftning som anbefaller jämlika inkomster och slut på diskriminering efter exempelvis kön. Det är bland annat ur den möjligheten den nya rösträttsstrid som Ljunggrens och Ehrenbergs förslag öppnar för kan få politisk energi. Denna nya rösträttsstrid utmanar kvällstidningarnas patetiska gnäll på överheten, som inte leder någonvart.

VILKEN "MARKNAD" BLIR KVAR?

Under hela debatten har Sten Ljunggren hävdade att kapitalismen inte uppstod spontant ur marknaden. Frågan utreds grundligt i *The Origin of Capitalism* av Ellen Meiksins-Wood och hon visar med övertygande argument att det är riktigt.⁸ Kapitalismen slogs bokstavligen fram med våld. Ljunggren har ett kraftfullt argument här. Synsättet att kapitalism "organiskt" växer fram ur marknader ger nyliberaler ett argument i onödan. Men det är en annan sak att *idag*, som Ljunggren skriver, "omfamna" marknaden. Han medger att kapitalism och marknad har blivit svåra att skilja åt. Kan vi då omfamna skinnet utan att björnen är skjuten? Kapitalism och marknad var en gång olika saker. Men idag sitter pälsen fast på björnen. Hur ska vi praktiskt skilja kapitalism och marknad åt igen sedan vi analytiskt skilt dem åt i våra huvuden? Förefaller det inte tvärtom så idag, som om vi måste avskaffa den ena marknaden efter den andra när vi röjer undan kapitalismen på dem?

För det första verkar det hopplöst omodernt att gilla affärshemligheten. Den nya teknologin står helt i motsättning till den. Det uppenbara alternativet är att innovationer, produktionsförbättringar sprids fritt i samarbete. En marknad där företag konkurrerar, äter upp varandra, köps och säljs, slås ut... kräver en tydlig gräns mellan dem. När gränserna mellan kedjorna av företag är helt diffusa, kan inte deras samverkan längre organiseras via konkurrens på en marknad. Då måste istället samarbete dominera i, om man får tala med Ljunggren och Ehrenberg, nätverket av medlemsstyrda företag. Om en uppfinning inte säljs till andra, utan helt enkelt tas över av dem, är det inte längre fråga om en marknad

för produktionsmedel och ny teknologi. En sådan kräver det skyddade patentet.

För det andra kan vi inte gilla arbetsmarknaden. Friheten att sälja arbetskraft till vem man vill är ett tvång att överleva. Det skapar löne- nedpressande konkurrens om jobben. Det har idag tyvärr fått ny kraft. Ljunggren berör inte uttalat arbetsmarknaden i sina artiklar. Men det är avgörande att upphäva den "fria" konkurrensen där och därmed upphäva denna marknad. All facklig kamp går för övrigt ut på absolut anställningstrygghet och fasta lönetariffer. För det tredje är alla i debatten för att produktion av grundläggande råvaror (som elkraft och vatten) och av infrastruktur (som transporter och telekommunikationer) inte ska vara handelsvaror. Det är enda alternativet till monopolens eller oligopolens rovdrift, diktatur och pris-sättning. För det fjärde kan vi inte vara för en fri marknad för krediter. Marknaden placerar kapitalet helt fel. Den genomsnittliga utnyttjandegraden för världens optiska fibrer är idag tre procent. De ligger nu i en långd motsvarande 1566 varv runt jorden⁹. Det har inte bara skapat kris inom ramen för systemets egen profitlogik. Det är även helt fel med tanke på världsvält och skriande brist överallt. I västvärlden får vi nya mobilmaster. Ute i världen har miljarder människor inte tillgång till en vanlig telefon. För det femte är vi för en jämlik sjukvård, åldersvård och skola för alla. Köp- och sälj-system inom den offentliga servicen står i motsättning till det målet.

För varje svepande åtgärd mot dagens kapitalism följer alltså en avskaffad marknad. Kan det scenariet verkligen lanseras med parollen "Befria marknaden"? Inte utan att det blir förvirring, anser jag. Det samhälle jag ser framför mig efter allt detta marknadsavskaffande är knappast en "socialistisk marknadsekonomi". Vad som återstår av marknader är väl videobutikernas marknad, familjeföretagens och de små hantverksfirmornas marknad och företag för nya uppfinningar vilka är underleverantörer till större firmor, men som till skillnad från idag inte hålls i ett järngrepp av dem (i den mening som förstas befriade från kapitalism).¹⁰ Eller butikernas marknad för konsumtionsvaror. Det påminner förstas om den småproduktion, samordnad på marknader och via personliga kontakter, som rådde före kapitalismen inbrott. Företagen överlever stationärt, det vill säga med syfte att ge ägarna försörjning men utan tvång att ackumulera och växa. Även bortsett från deras "socialiserade" omgivning verkar de inte, betraktade för sig, på någon "ideal" konkurrensmarknad. Överallt finns geografiska (och moraliska) monopol och karteller. Precis som idag, när varje bostadsområde har sin egen videobutik och det ska bra mycket till innan vi åker iväg till nästa butik med i princip samma priser och utbud.

Frågan är nu om detta skapar en statligt styrd mardröm. Och kan denna ekonomi möta "plötsliga skift i efterfrågan"? Låt oss först diskutera Cockshott och Cottrells datastyrda socialism.

INUTI MATRIX

Ljunggren försöker smula sönder Cockshott och Cottrells datorstyrda socialism med tekniska argument. Jag tror det försöket kan tillbakavisas. Det är bättre att utveckla vad som upplevs som obehagligt med Cockshott och Cott-

rells modell. Kritiken av termostaten, att den är odynamisk, "håller något konstant" och därför inte tar hänsyn till samhällets komplexitet besvarar Cockshott och Cottrell bara med nya elektriska kopplingar. I bastun där termostaten låser temperaturen till 65°C – enligt byråkraterns planmål men "utan hänsyn till badgästens preferens" – kopplar de den att påverkas av hennes hjärtfrekvens. Om vi påpekar att det är ett för statistiskt mått på välbefinnande fortsätter de med nya kopplingar till svett- och adrenalinutsöndring och så vidare. Någonstans där bör hon slita av sig sladdarna. Problemet med Cockshott och Cottrells datorsamhälle är inte att det inte skulle fungera, utan att det kanske skulle göra det. Och att det är ett system för minutiös övervakning som oundvikligen styrs av "experter", oavsett alla demokratiska omröstningar via nätet som Cockshott och Cottrell vill organisera. Vi har idag streckkoderna. Det är inte tekniskt omöjligt att få veta hur mycket herrgårdsost som inhandlats i butikerna i Västmanland under vecka 45. Marknadsförare vill veta vad vi har för konsumtionsmönster, ända ned på individnivå. Det forskas om det "intelligenta kylskåpet" som vet när mjölken är slut.

Det ofta upprepade exemplet om viskningsleken, där information förvrängs när den går från mun till mun, från nivå till nivå, blir en föräldrad kritik av den centralstyrda ekonomin. Information om ett inköp kan idag gå direkt från snabbköpskassan till högsta nivå. Som till och med kan ha resurser att veta vem som köpt vad. Informationen behöver inte viskas av munnar, den kan gå i optiska fibrer. Det "allvetande medvetande" som än gång var en byråkratisk dröm är inte längre en omöjlighet. Och teknikens fulländning till en enda organisation skulle föda fram en allsmäktig byråkrati av maskin-skötare.

Som jag ser det är alternativet många planer och scheman för storindustri i samverkan. De förser nätverk av mindre organisationer med råvaror och halvfabrikat och där dessa sammanställs i samverkan enligt nya mindre scheman i vilka uppfinningar och förbättringar sprids fritt. Marknader, som är befriade från den kapitalistiska parollen "Väx, väx!", får en helt underordnad roll. De borde inte heller vara centrala i den här diskussionen.

Men låt oss diskutera de blå och röda cyklarna, två snarlika produkter som ständigt återanvänts i den här debatten.

HALVFABRIKAT

Det var Jörgen Hassler som föreslog att folk får måla cyklarna själva. Det är ett utmärkt förslag. Det ska den socialistiska ekonomin sätta i system. Hur vore det om cykelindustrin levererade halvfabrikat? På Marx' vis bör vi hämta idéer från dagens förhållanden. Nokia tillverkar mobilskal i hundratals färger. Daimler-Benz tillverkar småbilen Smart med löstagbara skal i olika färg. Röd för bröllopet, svart för begravningen, en timme för eget montage. Bang-Olufssen har lanserat en TV enligt samma princip. I vissa butiker kan vi numera få vilket tryck vi vill på T-tröjan. Ljunggren skulle kunna förstärka sitt argument om den snabba växlingen av efterfrågan mellan rött och blått med att räkna upp otaliga variationer på produkten cykel. Men hur vore det om vi i butiken fann cykeldelar att på IKEA-vis själva montera till

önskad utformning målade med rostskyddsfärg? Många cykelåkare anser att en cykel är något som förflyttar dem mellan två punkter och samtidigt ger motion. De skulle strunta i färgen. Andra skulle lägga ned timmar på att måla och montera smarta detaljer.

Låt oss heller inte göra en idyll av dagens förhållanden. Det talas idag om "samarbete med konsumenten". Är det att samarbeta med någon att sätta en bastuba mot örat på henne och blåsa av full kraft? Är det att hjälpa henne att uttrycka sin personliga smak? Ekonomin i de rika länderna är inte efterfrågestyrd. En utbildad kader hjälper företagen att tränga ut sina varor på dagens mättade västmarknader. De studerar hur det går till att förklara något som "icke längre passande", hur bruksvärden kulturellt, inte reellt praktiskt, ska förkortas.¹¹ De studerar hur det går till att vidhäfta berättelser, och få oss att köpa dem, istället för det primära bruksvärdet. Vi vet helt enkelt inte vad som skulle hända med all "skiftande efterfrågan" utan all reklam. Och om tvånget "Väx, väx! Snabbare, snabbare!" försvinner, till vad behövs då reklamen? Och vartill behövs den centrala kollen och statistiken över nyanser och skiftningar i efterfrågan om den reglerar sig självt, om vi medvetet försöker häva klyvningen mellan "producent" och "konsument" på basplanet?

För övrigt kan smak vara rätt konservativ när den lämnas i fred. I debatten har ingen någon sin påverkat Ljunggren att ändra färg på cyklarna i deras pedagogiska exempel. Cyklarna har därför varit blå och röda i snart tio år. Varken de själva eller andra debattörer har efterfrågat andra färger. Låt oss en dag, som ett minne av denna debatt, leverera cyklarna som halvfabrikat till de lokala butikerna i dessa två rostskyddsfärger. Eller låta blått och rött blir de två färger som finns på de oägda cyklarna i varje kommun. Den basala efterfrågan på cykeltransport kan vi nog lösa i våra städer som de gjorde under Vinter-OS i Sapporo 1972: Tiotusen olåsta cyklar som utplaceras över hela staden i särskilda cykelställ.

I just den här diskussionen upprättar vi ofta ett vattentätt skott mot det faktum att det finns miljarder människor, som inte kan uttrycka sin efterfrågan i pengar, och som struntar i de detaljer pressade bolagsledningarna vill göra oss i Nord så petimetrigt medvetna om. Vi tenderar att ta in västvärldens "förfinade konsumentmedvetenhet" som naturgiven i diskussionen och som en källa till förödande kriser i ett icke-kapitalistiskt samhälle. Förutom de argument jag försökt föra fram ovan: Jag kan bara tro, att om vi visste att det spelade roll, om vi följde en plan för att producera mediciner mot malaria eller för att utrota fattigdomen, då skulle vi nog strunta ett slag i vad som kan bli nästa mode, och nästa. Men som sagt, med bättre kontroll över produktionsmedlen och om dessa fanns i vår närhet skulle vi ändå ha möjlighet att skapa hundra olika moden. Vi skulle avgöra modet. Vi skulle få modet utan ny varuproduktion, som när nya moden i talspråket inte förtingligas i varor. Redan idag kan det vara mode att sätta byxorna bakochfram. Det modet kräver precis just vanliga ("för stora") byxor för att kunna komma till uttryck.

I diskussionen kopplas ofta "plan" till "planmål". Men samhället behöver inget "planmål"

att överträffa för mjölkproduktion eller produktion av svartpeppar. Byråkrater behöver det kanske. Kapitalister behöver det definitivt. Samhället behöver cirkulära scheman som fungerar dag efter dag, vecka efter vecka, där alla ledets faser kopplas samman. All kollektivtrafik organiseras idag enligt scheman, snarare än planer. Samarbetet mellan företagen är redan idag rutiner som går runt, med samma varor att leverera och betala för, vecka efter vecka. Kopplingen av planen till planmålet är en import från stalinismen, med dess femårsplaner som skulle värka fram ständigt större kvantiteter. Det är också påverkat av kapitalismens behov av "tillväxt", det vill säga ständig ackumulering av kapital. Båda systemen betyder rovdrift på miljön. Vår ekonomi måste sträva efter återvinning av det den förbrukar. Ja, ekonomin måste bli inriktad på omfördelning av resurser inom ramen för nolltillväxt. Om samhället sätter ett mål att kollektivtrafiken ska växa, beslutar att utvidga det schemat, så bör syftet vara att biltrafiken ska krympa. Schemat går runt. Det tänker kretslopp. Det kan resa frågan om att minska, inte öka, takten.¹²

PLAN, MARKNAD ELLER MITTEMELLAN?

Det finns ett vitt ekonomiskt fält som ligger utanför debatten "Plan eller marknad". De miljoner arbetstimmar som i en nation varje år läggs ned i hemmen är ett faktum. Detta oavsett om "planen" eller "marknaden" dominerar den politiska ekonomin. Finns det en möjlighet för oss att behandla detta slags arbete som inuti Ekonomin istället för utanför? Finns det redan nu, i den stora politiska ekonomin, något mellan "plan" och "marknad"?

Det händer ibland att byggfirmor lämnar gångstråk oasfalterade någon vecka. För att de ska se var folk egentligen kommer att gå i ett nytt bostadsområde. Alternativet är att under konkurrensens och kapitalkostnadens tidspress göra allt klart från ax till limpa direkt. Resultatet brukar då bli halkiga lergångar som korsar gräsmattorna bredvid de promenader som fastställts enligt plan.

Om man väntar och ser hur folk väljer att gå i ett bostadsområde. Är det "plan" eller "marknad"? Ingen har betalat något extra till någon för att asfalten ska ligga där den till slut ligger. Ingen planerar var den ska ligga. Men det är ändå en del av en (klok) ekonomi. Det är produktion i samspel – inte i byte – med användare. Ja, och om det nu är så bråttom för den stora firmen att dra vidare, om det nu är oekonomiskt att vänta – eller om exempelvis ett direktiv från byråkratin tvingar fram brådskan – kan den då inte lämna den delen av jobbet ofärdigt så att de boende i lugn takt gör allt klart själva?

I tidningen Metro för något år sedan klagade en skribent i ett kåseri över hur sophämtningen har blivit. Hon skrev ungefär "Förr så tog sopgubbarna helt enkelt med sig soporna. Idag, om man ställt något extra bredvid så, har de fått direktiv att lämna det på gatan".

En god vän berättade för mig om sitt arbete på en datafirma. Ibland kom han på något kunden inte tänkt på. Det behövde bara ta någon minut att lägga in en extra finess i programmet, eller så behövdes det bara göras annorlunda jämfört med arbetsorden. Då blev det bättre. Kunder blev glada. Han fick kritik. Jobbet skulle göras som kunden beställt. Sedan skulle kunden klaga på att det blivit fel eller krångligt.

Sedan skulle han ändra det exakt så som kunden ville. Sedan skulle ändringen han gjort faktureras.

Det sistnämnda sättet att arbeta på dikteras av kortsiktig profitjakt. Men det förstnämnda sättet att arbeta på, är det "plan"? Nej. Det är att göra jobbet rätt inom ramen för en social ekonomi som "står vid sidan om", som är utanför synfältet för vår diskussion trots att den borde stå i själva centrum för den.

Det finns en mängd saker vi gör på jobbet som vi gör för att det blir bäst så. Vi gör bara ett bra jobb. Ingen ekonomi skulle fungera utan detta arbete, som vare sig Planen planerar eller Marknaden fakturerar. Vi känner igen detta arbete både från vårdsektorn och från industrin. Med detta arbete är det precis som med hemarbetet: Om detta arbete inte fanns skulle samhällsekonomin (och samhällskulturen) bryta samman på en vecka. Det är socialt arbete i sin högsta form. Det slår både planen och marknaden med hästlängder. Det är detta slags arbete som socialismen, de associerade producenternas produktions sätt, måste bygga på och utveckla. Det sociala arbetet ersätter och tränger ut både Planen och Marknaden. Det bygger därför en ekonomi utan både kapitalister och byråkrater. ■

Dick Forslund

Artikelförfattaren är doktorand i företagsekonomi. Medlem i Socialistiska partiets styrelse.

NOTER

1. "Produktivkrafterna" står alltså i skarp motsättning till kapitalismens "produktionsförhållanden". Det är dags för en "social revolution" Sid. 9 i Karl Marx, Till kritiken av den politiska ekonomin, Arbetarkulturs förlag, Stockholm, 1971.
2. What Economic Democracy should not be about – The dead end of centrally planned economies. Juni 2003. www.econ-pol.unisi.it/econom/essays.htm
3. Kapitalet band III, Penguin Books (1981), sid 569 i min översättning (sid 402 i Rikard Sänders översättning, Tidens förlag, 1931). I fortsättningen gäller sidhänvisningen den engelska versionen. Oavsett version ska citaten hittas i kapitel 27, band 3.
4. Ibid., 569.
5. 571.
6. 572.
7. Min översättning till svenska.
8. Ellen Meiksins-Wood, The Origin of Capitalism, Verso, 1999. Hon förklarar också hur Marx ger uttryck för båda uppfattningarna. Ibland skildrar Marx kapitalismens framväxt ur marknader, ibland beskriver han ett tvärt brott där kapitalismen krossar den gamla marknadsorganisationen.
9. Robert Brenner, "Enron Metastazised, Scandals and the Economy", Against the Current, aug 2002.
10. Ett par exempel: Skanska är ökänt för sina sena betalningar till sina entreprenörer. Hösten 2001 ändrade Volvo betalningsvillkoren till sina underleverantörer från 60 till 90 dagar. Stort rabalder. Men vad kunde småfirmorna göra annat än att "gilla läget".
11. Men kanske också faktiskt, reellt och praktiskt. En god vän berättar om sin frybox av märket Elektro Helios, inköpt 1977 men fortfarande i utmärkt skick. "Det är inte konstigt att de är borta. Vilket företag kan idag överleva om de gör fryboxar som håller 22 minusgrader 25 år i sträck."
12. Det är Stig Eriksson som påpekat detta om att väcka frågan om långsamhet, liksom att äntligen ta in frågan om dagens hastigt krympande stockar av råvaror.

Ny replik i segregationsdebatten:

– PRAKTISK INTEGRATION, INTE ABSTRAKTA BEGREPP.

I förra numret skrev Agnes Callewaert och Stefan Öberg ett debattinlägg som kritiserade den inriktning för ett radikalt antirasistisk arbete som Christer Norlin föreslog i sin artikel *Den svenska krutdurken* i numret innan. Callewaert och Öberg vände sig mot Norlins synsätt att "vi" svenskar ska integrera "dom" – invandrarna – och hävdade också att "de gamla" folkrörelserna inte är möjliga redskap i kampen. Här svarar Christer Norlin.

Agnes Callewaert och Stefan Öberg (AC&SÖ) svarade på min artikel om integration och segregation i Röda rummet nr 1-02. En replik som gör mig väldigt konfunderad.

De två debattörerna motsäger sig själva på nästan varje punkt i sina försök att vederlägga mig. De refererar inte till en enda undersökning eller vetenskaplig studie utan ägnar sig mest åt abstrakt tyckande som tycks hämtat ur ett vacuum där sociala och etniska problem inte tycks existera. Dessutom tillskriver de mig åsikter jag inte har, bland annat att svenskar för sig och invandrare för sig är homogena grupper. Det är något jag aldrig uttryckt och i sak givetvis nonsens. Likaså försöker AC&SÖ tillskriva mig ett borgerligt nationalistiskt perspektiv, vilket bara blir tomma ord. Den internationella utblicken upptar en stor del av min Röda rummet-artikel medan AC&SÖ:s inskränker sig till en abstrakt mening om globaliseringsrörelsen. Jag kan, för att ge ett slags balans, rekommendera AC&SÖ att studera den inställning en så icke-borgerlig och icke-nationalistisk personlighet som Rosa Luxemburg hade i dessa frågor.

Jag ska försöka göra diskussionen tydlig genom att gå igenom de två debattörernas argumentation i den ordning den kommer.

AC&SÖ inleder med att slå fast att de är oense med mig om att "invandrarernas vardagliga kontakt med det svenska samhället blir mycket sporadisk", och skriver i repliken att "I Sverige idag är invandrarna en del av det svenska samhället". Bara för att några rader senare påpeka att invandrarna har "sämre förutsättningar, som till exempel svårigheter att få jobb,".

I de vetenskapliga studier som gjorts är utanförskapet, segregationen, det som framför allt de utomeuropeiska invandrarna upplever som mest fruktansvärt, varför jag bara vill hänvisa till de forskningsresultat jag omnämner i min artikel. Utanförskapet är inte bara fruktansvärt att utsättas för, utan också ett långt mer komplext problem än vad AC&SÖ verkar förstå.

De siktar in sig på formuleringar och ordval och bygger upp sin argumentation runt detta. De anser exempelvis att jag använder fel ord när jag försöker beskriva klanernas roll i många av tredje världens länder. Ord som klan och kultur är i deras öron "etnifierande".

Begreppet kultur innefattar mycket. Det an-

ger i sin ordagranna betydelse att det är något som, liksom samhällen, förändras över tid. Det bottenar delvis i hur långt och under vilka förutsättningar produktivkrafterna utvecklats i ett visst geografiskt område, till exempel ett land. Det var bland annat av den orsaken som den ryske revolutionsledaren Trotskij, för att länka frihetskampen för sitt land med den internationella arbetarkampen utvecklade teorierna om "den permanenta revolutionen" och den "ojämna och sammansatta utvecklingen". De blev verktyg för att förstå den ryska revolutionens specifika karaktär och diskussionerna vid tiden för revolutionen handlade bland annat om att överbygga de kulturella skillnaderna både inom Ryssland och i förhållande till omvärlden. En sådan analysmetod, med vetenskap och forskning som grund, måste också dagens socialister bemöda sig med att mejsla fram.

Ett specifikt samhälles kulturella utvecklingsnivå präglar i allra högsta grad människornas vardag och påverkar i stort sett hela vår livsföring – vårt sätt att kommunicera, vår bild av världen, hur och om vi ska bekämpa orättvisor – och oss själva. Den bilden ser fantastiskt olika ut beroende på var vi befinner oss. Att visa ett långfinger i Kirkutsk kan till exempel betyda något helt annat än att göra det i Stockholm. Familjestrukturen kan se häpnadsväckande olika ut i Sudan och i Sveg. Att därför få ta del av de "koder" i socialt umgänge som är gångbara i Sverige är en önskan som inte kommer från mig utan anses som så viktig att invandrare själva har publicerat handböcker i ämnet.

Till exempel har en turkisk man berättat att han inte kunde förstå varför han aldrig fick något arbete i Sverige. I sitt hemland var han ansedd som en mycket skicklig yrkesmänniska. Vid varje anställningsintervju argumenterade han livligt om sin yrkesskicklighet. När den som intervjuade ställde frågor, avbröt mannen och inflikade allt han för tillfället kunde komma på. Allt för att visa sitt intresse och sina kunskaper. Resultatet? Tja, han ansågs vara av den jobbige sorten.

Av största vikt är ändå att påpeka att man lär sig dessa "koder" främst i ett socialt umgänge, där det blir ett viktigt sätt att kommunicera, ibland långt viktigare än ord. Och är det broar vi ska bygga så...

AC&SÖ ser på kultur som att "det är en identitet som skapas när människor kommer hit

och som inte är någon färdig kultur människor bär med sig". Men det är väl självklart så att var och en som kommer hit har sin alldeles speciella historia, sin bakgrund, sitt kulturella arv med sig. Och det är just vad det handlar om. Att visa att dessa erfarenheter har ett värde, att denna särskilda individ kan få fortsätta att utvecklas som individ också när han/hon kommit hit.

Därför är det viktigt att göra en seriös utvärdering – en validering – av den invandrade individens kunskaper för att sedan på bästa möjliga sätt tillsammans med denne lägga upp en studieplan som möjliggör ett värdigt arbete och en utveckling av de kunskaper han/hon redan har samt anpassa dem efter förhållandena just här. AC&SÖ vänder sig med kraft emot detta, inte genom att visa på forskning eller ens någon form av undersökning. Istället argumenterar de kryptiskt att "De frågor CN tycker är viktiga i en introduktionskurs återskapar dessutom det dominerande samhällets syn på invandraren som reaktionär och konservativ". De säger sig vilja vederlägga denna min förkastliga hållning genom att ta upp exempel på något helt annat – att invandrade män ofta anställs i kvinnodominerade yrken. Jag förstår inte kopplingen. Dessutom tillägger de att "Vem begär att vi ska göra en kunskapstest bara för att vi finns till?"

Begäran om kunskapstest är en mycket klar önskan från invandrarna själva, vilket jag återgett forskningsresultat på i min tidigare artikel. Skälet är att de ska kunna anpassa sina tidigare kunskaper till förhållanden som passar här och i slutändan att få ett arbete de har utbildning och kunskaper för. I nuvarande system måste all utbildning, ofta från grundskolenivå, göras om på nytt. För de flesta är detta ogörligt på grund av försörjningsbörda med mera. Resultatet blir att vi får tekniska ingenjörer som får gå till ett arbete som städare och vantrivas med sitt liv varje dag.

AC&SÖ:s argumentation blir obegriplig eftersom de själva senare i artikeln hävdar att "Det skulle likaså vara bra om alla invandrare fick göra en utbildningsutvärdering med möjlighet till skräddarsydd komplettering". Alltså det jag argumenterar för.

Slutligen ifrågasätter AC&SÖ om vi verkligen ska kämpa inom folkrörelserna, eftersom dessa stelnat och "blivit en del av makten". De tycker, trots att de tillhör ett parti som säger sig vilja

göra fackföreningarna till kamporganisationer, att vi ska vända dessa ryggen. De uttrycker att "I CN's vision är det genom arbetarrörelsens organisationer som invandrarna ska bli integrerade. Vi vänder oss mot detta, bland annat därför att vi tycker det finns risk för envägstänkande".

AC&SÖ:s hållning blir här mycket förvirrande. De anser att invandras låga representation i fackliga organisationer, hyresgästföreningar och så vidare beror på att det är organisationer med inflytande och makt. Men denna underrepresentation beror, enligt AC& SÖ, "inte på invandras bristande organisering. Tyvärr begränsas invandrarföreningarnas roll till kulturaktiviteter (...) de används när majoritetssamhället vill föra ut ett budskap och inte har andra kanaler". Vad menar AC&SÖ med "majoritetssamhället"? Varför diskuterar de invandrarföreningarna i en diskussion om arbetarrörelsens organisationer? Menar de verkligen att invandrarföreningarna bara är ett redskap åt det de kallar "majoritetssamhället"? Vem begränsar deras roll och hur i så fall? Och vad menar de med "kulturaktiviteter"? För mig låter dessa meningar bara som en mystisk konspirationsteori där AC&SÖ reducerat invandrare till en slags boskapshjord som endast förmår handla på initiativ av "majoritetssamhället". Dessutom får de inte tilldelat sig någon makt.

Poängen med att arbeta inom arbetarrörelsens organisationer är inte att vare sig Socialistiska Partiet eller invandrare ska tilldelas några särskilda roller eller någon särskild makt. Poängen är just att det är i dessa organisationer som arbetarklassen organiserar sig för att skapa en kollektiv styrka som kan flytta fram deras positioner en smula. Enade vi stå... Att medvetet integrera invandrare i dessa organisationer tjänar två syften. Dels givetvis att dra in invandrare i en kamp tillsammans med arbetarklassen. Dels att det skulle tillföra arbetarrörelsen nya erfarenheter, kollektivet skulle stärkas och integrationen skulle bli en naturlig del av vardagen i stället för något alldeles särskilt i sig. Ungefär som att lära känna varandra, helt enkelt. Dessutom skulle invandarna kunna befrukta rörelsen med en internationalistisk

utblick och en allmän social inblick i deras liv här som skulle göra det mycket svårt för till exempel Sverigedemokraterna att göra de inbrytningar i arbetargrupper som de har lyckats med på sina håll och som utgör den stora faran för en fascistisk utveckling.

AC&SÖ skriver själva på slutet att "vi revolutionärer måste sträva efter att föra ut och förankra idéer inom arbetarklassen och bland arbetarungdomar". Något innan har de skrivit att de tycker att jag ser för pessimistiskt på framtiden och att "vi inte ska underskatta kraften i rörelser som antikrigsrörelsen, World Social Forum, kampen mot EU, mot Världsbanken och så vidare". Ja men snälla, det är ju precis vad jag skrev i min förra artikel! Att förankra idéer inom klassen är att delta, att finnas på plats, att kämpa tillsammans med. Jag har i min artikel också ett långt resonemang om hur viktigt det är att knyta denna vardagliga kamp med en internationell utblick och tar med just World Social Forum som exempel.

Där handlar det kanske inte så mycket om, som i AC&SÖ:s slutkläm, att "söka efter krav och paroller", som att i första hand delta mitt i rörelsen. Att kämpa för att klassens olika skikt enas i vardaglig kamp så att den kan bryta kräftgången och börja ta några staplande steg framåt. Parollerna i sig måste vi formulera tillsammans, och inte "åt" rörelsen.

SOMALISKA KVINNOR

Om vi tror att vi (bara) på ett abstrakt sätt kan kalla den tilltagande oron i breda befolkningskikt för rasism och nöja oss med det så är vi farligt ute. Man kan inte rycka på axlarna och skylla på någon annan när det bara är vi själva som kan axla ansvaret. Den nyliberala låt gå-politiken har inte varit särskilt framgångsrik i ekonomiskt avseende och är det än mindre socialt. Vi måste börja bry oss, dra med, ingripa, lära oss och även lära ut. För som socialister har vi skaffat oss erfarenheter som vi måste kunna delge också de invandrade delen av befolkningen. Det är väl själva andemeningen med en politisk organisation?

Jag kan ta ett exempel. Somaliska kvinnor åker ofta hiss även om trappan de ska gå inte är särskilt lång. Detta retar en del av den befolkning som inte förstår varför till vansinne.

Orsaken till att kvinnorna tar hissen är oftast att de är omskurna, uppsprättade och ihopsydda om vartannat med infektioner och trasiga underliv som följd. Det gör helt enkelt för ont att gå i trappor. Det finns då, lite hårddraget, tre sätt att bemöta detta problem:

1. Undvik kvinnorna, tala om din irritation över deras lättja, skäll ut dem eller i värsta fall ge dig på dem fysiskt.

2. Undvik dem som skäller på de somaliska kvinnorna, skäll ut dem eller, i värsta fall, möt dem med ett basebollträ på en demonstration. På det sättet har Sveriges kanske livaktigaste och största antirasistiska organisation, Stoppa Rasismen, slagit ihjäl sig själv i min hemstad Örebro. Huvudsaken blir att du säger till de somaliska kvinnorna att omskärelse inte har med kultur att göra. Eller att kvinnor världen över är förtryckta och att hon därför inte är mer utsatt än någon annan.

3. Ett tredje sätt att förhålla sig är att om du själv känner till orsaken till att kvinnorna använder hissen, så tala om det för den indignerade. Bjud en somalisk kvinna på kaffe och försök ta reda på vad hon vill. Kan ni tillsammans starta upp matlagningskurser i Hyresgästföreningens regi? I ABF:s? Vad har deras barn för intressen, är det något du kan göra? Finns det någon fotbollsklubb du känner till som skulle ta emot dem? På det sättet kan du bygga en social bro som gör att du också kan diskutera frågan om omskärelse. Att det är fråga om stympling och att de förstör sina döttrars liv om de stympar också dem. Att det av det skälet dessutom är belagt med stränga straff i Sverige. Kvinnlig omskärelse är tyvärr ganska vanligt bland dessa grupper av invandrare även i Sverige.

Om sedan mannen till en av dessa kvinnor tar sig en ny första hustru, vilket heller inte är ovanligt, så hamnar kvinnan i ett utanförskap som vi har svårt att ens föreställa oss. Och lösningen på det kan ju inte vara, som några ljushuvuden i SSU föreslagit, att tillåta bigami. Lösningen måste heta folkbildning, information och social integration. Inte uppifrån, inte från något "majoritetssamhälle", utan just av oss själva i vår vardag, i våra bostadsområden, på våra arbetsplatser och så vidare.

Det gäller att återknyta till den röda tråd som Elise Ottesen Jensen och Hinke Bergegren lade ut med sitt fantastiska pionjärarbete i sexualupplysningsfrågan i tidigt 1900-tal. Ett arbete som betytt så oerhört mycket och i vars förlängning bland annat sexualupplysningen i skolan gjordes obligatorisk. Obligatorisk just för att alla skulle få del av upplysningen.

Jag hoppas slutligen att vi i fortsättningen kan föra en diskussion mer baserad på verklighet, forskning och vetenskapliga studier än att kivas om begrepp eller tillskriva varandra egenskaper och åsikter vi inte har. Det skulle föra diskussionen framåt. ■

Christer Norlin

Författaren är aktiv i Nätverket mot rasism i Örebro. Medlem i Socialistiska partiet

Böcker: lärdomar från Marx och Chile

I recensionsavdelningen presenterar vi denna gång två böcker som behandlar var sitt stort område. Nina Gummerus, som inte var född 1968, har läst gamla, men nyutgivna Marx-skrifter på svenska. Göran Dahlman, som var i Chile 1973, läser två betraktelser om Chilekuppen 30 år senare.

Karl Marx kontakter med de unga

Mitt förhållande till Marx är inte alltid alldeles okomplicerat. Å ena sidan ser jag fadern till klassanalysen. Å andra sidan frånvaron av könsanalyser utanför ekonomin. Det sistnämnda har givetvis sina förklaringar, men resulterar ändå i svårigheter att se en ideologi som fullständig.

I den nytkomna boken Karl Marx: texter i urval finns samlat ett stort antal texter från olika delar av Marx produktion. Trots att Marx var verksam för omkring etthundrafemtio år sedan, slås man alltid av hur mycket som kan förknippas med samhället idag. Mycket har förstås hänt sedan hans tid, som gör att en del av texterna blivit inaktuella.

Men sorgligt mycket finns kvar, som är minst lika aktuellt nu som då: Proletariatet som används som pjäser av kapitalet i en profitjaktsspel. Den härskande klassens tankar som de härskande tankarna (eller idag snarare de tankar som får utrymme i offentliga kanaler) och så vidare. Med den osannolika världsordningen vi tvingas bevittna idag, kan man påstå att väldigt lite har ändrats till det bättre för majoriteten. Och det gör Marx oerhört viktig som motpol till nyliberalismen.

I förordet gör Liedman anspråk på att genom Marx bringa klarhet i den unga generationens

Det kan med tanke på det jag hittills skrivits låta motsägelsefullt att jag anser att boken är en händelse av stor vikt. För trots kritiken underlättar boken faktiskt kontakten mellan nya generationer och Marx. Det är mer än vad som hänt på decennier. Urvalet är dessutom brett, viktigt och högst intressant. Till slut skriver Liedman i sitt förord att "Marxismen är idag fullständigt inaktuell, Marx själv har mer att säga oss än på mycket länge". Jag skulle vilja avsluta med motsatt uppfattning om Marx aktualitet genom att citera Marx själv: "Det skall visa sig att det inte rör sig om ett långt tankestreck mellan det förflutna och framtiden utan om fullföljandet av det förflutnas tankar".

Nina Gummerus

Artikelförfattaren är aktiv i Ungsocialisterna

Omskakande lektion om Chile – 30 år efteråt

De två militärerna stod där plötsligt i dörröppningen. Den ene, som var den som pratade och säkert hade högre rang, var i 30-årsåldern, kortvuxen och kraftig. Den andre var en pojkspoling på arton-tjugo år som höll ett automatvapen skjutklart. Sedan vi svarat vad vi hette, varifrån vi kom och vad vi gjorde i Chile plockade den äldre fram ett foto. "Vet du vem det här är?", frågade han. "Naturligtvis", sa jag, "el expresidente Allende." Sedan bad jag att få sätta mig, eftersom mina ben skakade så att det skallrade. Efter att ha sökt igenom rummet i fem, tio minuter försvann de igen.

Självklart ville han kolla om jag svarade compañero Allende. I så fall hade vi säkert inte kommit undan lika lättvindigt. Detta hände tre, fyra dagar efter kuppen i september 1973. Bara någon dag tidigare hade vi bränt upp våra Che-affischer och vår vänsterlitteratur.

Att en statskupp mot folkfrontsregeringen skulle komma visste vi, men jag hade aldrig kunnat föreställa mig att förtrycket efteråt skulle bli så blodigt och omfattande. Det jag personligen upplevde var som en ljum sommarbris i förhållande till den orkan av tortyr,

avrättningar, "försvinnanden", massfångslanden och skräckvälde som större delen av det chilenska folket utsattes för.

När jag nu trettio år senare läser två nytkomna böcker som skildrar och analyserar detta skeende är det en mycket stark upplevelse.

De två böckerna närmar sig det chilenska dramat från olika utgångspunkter och med helt skilda litterära metoder. *Den vita sparven – en berättelse från Pinochets Chile* är skriven av Alex Fuentes. Han betecknar den själv i förordet som en roman, men vad jag förstår är allting in i minsta detalj dokumentärt och självupplevt. Huvudpersonen kallas visserligen "Ale" i stället för "jag" och till formen är det skönlitterärt, men eftersom allt detta verkligen har hänt blir läsningen oerhört mycket mer omskakande.

Boken beskriver hur Ale grips av DINA – Pinochets säkerhetstjänst – torteras och sitter fängslad i olika läger under drygt ett år, innan han slutligen släpps tillsammans med ett par hundra andra (bland annat tack vare internationella påtryckningar mot juntan) och beviljas asyl i Sverige. Parallellt med den kronologiska redogörelsen inflikas Ales minnen och tankar om hur han som 18-åring blev politiskt medveten när Allende kom till makten 1970, om utvecklingen under folkfrontstiden, själva militärkuppen samt de händelser som låg bakom att han greps i februari 1975.

I bokens senare del vävs dessutom ganska djupgående teoretiska politiska resonemang in i handlingen genom fångarnas olika partitillhörigheter. Rent poetiska avsnitt flätas in i texten i form av citat ur kampsånger och dikter kring frihetslängtan. Tillsammans med ett obehindrat flytande språk resulterar detta i en mycket väl fungerande litterär helhet, trots det oerhört tunga ämnet. Ska jag ändå göra några randmärknings är det att lite väl många namn och täcknamn på politiska fångar och aktivis-

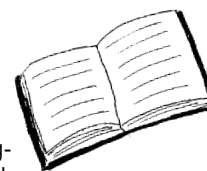
Den vita sparven – en berättelse från Pinochets Chile
Alex Fuentes
Bokförlaget Röda Rummet 2003

ter räknas upp. Bitvis kan det vara svårt att hänga med, men eftersom boken säkert kommer att kunna användas som historisk dokumentation kan det vara värt mödan.

Karl Marx: texter i urval
Sven-Eric Liedman & Björn Linnell
Ordfront förlag 2003

frågetecken om händelseförloppet i samhället sedan början av 1990-talet. Rent teoretiskt kan jag se Marx roll i detta. Men det Liedman och Linnell huvudsakligen bidrar med är en förklaring till varför och hur texterna blev till, istället för, vad jag tror kunde behövas, förklarande resonemang. Kommentarer är dessutom väldigt marginella. De båda redaktörerna innehar enorma kunskaper, som för den yngre publikens del skulle kunna ge fler ledtrådar än vad deras inlägg i nuvarande form gör. Med det är det inte sagt att inläggen är ointressanta, däremot känns det som att det mesta i boken riktar sig till redan insatta läsare.

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 22 sedan starten 1997 (nummer 133 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

I redaktionen för detta nummer: Peter Belfrage, Per Hjalmarson Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström

Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad

Grafisk form: Joakim Svensson

Teckningar: Ee Ping Yeoh

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Postgiro: röda rummet 13 04 07-0

Hemsida: <http://www.rodarummet.org>

Tryck: Tabloidtryck i Norden 2003

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

Omslagsbild: Lars Henriksson

ISSN: 1403-3844

Den andra boken *11/9 – 30 år sedan statskuppen i Chile*, är en antologi som är betydligt mindre omfattande. Ett antal chilensare (eller personer med chilenskt påbrå) samt några svenskar med anknytning till Chile skildrar i text och bild folkfrontens år, USA:s inblandning, kuppen, motståndsrörelsen och solidaritetsrörelsen i Sverige.

Boken innehåller flera intressanta bidrag, särskilt det som skrivits av nationalekonomen Stefan de Vylder. Mikael Wiehe skriver charmerande om sitt förhållande till Chile och Latinamerika och vänsterpartisten Eva Zetterberg ger en rätt god beskrivning av Chilekommittén. Som helhet är dock texterna tyvärr ganska ojämna, antologin verkar något för snabbt hopkommen (ett par bidrag är knappast alls textredigerade, till exempel.)

Att läsa *Den vita sparven* ger förståelsen av Chile en helt ny dimension även för den läsare som vet en hel del innan. Man skulle kunna tro att en roman har mindre politiskt djup än en ren fackbok, men här är det faktiskt precis tvärtom. Och för den som är för ung för att "ha varit med" på 70-talet är det en god idé att läsa båda böckerna parallellt. De kompletterar varandra på ett utmärkt sätt. Och det finns några viktiga politiska frågeställningar som avhandlas i bägge.

En sådan fråga är huruvida den chilenska militärjuntan var fascistisk. Det har varit den gängse beteckningen både i media och inom solidaritetsrörelsen. Men Stefan de Vylder hävdar i sitt bidrag - korrekt, enligt min mening - att juntans ideologi hade föga gemensamt med Hitler, Franco eller Mussolini: "Den europeiska fascismen var välorganiserad. Den stöddes av ett politiskt parti, statskontrollerade fackföreningar och en stark statsmakt. Den var nationalistisk, rasistisk och pompös (...) Pinochet och de nyliberala ekonomer som omgav honom tyckte illa om organisationer. De avskydde folksamlingar (...), var fanatiska motståndare till

statlig inblandning i ekonomin (...) föraktade 'inskränkt nationalism' och erbjöd fabulösa förmåner åt utländska investerare..." Fuentes delar i sin bok denna uppfattning.

Detta ska naturligtvis inte ses som någon förmildrande omständighet - förtrycket var ju lika omfattande ändå - men det bidrar till förståelsen av USA:s helhjärtade stöd (läs: direkta inblandning) och det ideologiskt nära bandet mellan Pinochets diktatur 1973 och Bushs "demokrati" av 2003. Skillnaden i styrkeförhållanden handlar bara om skillnad i styrkeförhållanden mellan klasserna.

En andra fråga som böckerna behandlar är kopplingen till 11 september - 30 år sedan statskuppen i Chile Francisco Contreras, red Bokförlaget Nixon 2003

11 september 2001, och USA:s krigshandlingar därefter.

Antologiredaktören Francisco Contreras jämför de båda 11 september som uttryck för USA:s anspråk på världsherravälde: "Utan tvekan är Chiles 11 september en del av ett sammanhang (...) som i både tanke och handling hänger ihop med USA:s (...) ledarskap. Skillnaderna (...) är för det första att man då inte erhöill tillräckligt stöd vare sig från det internationella samfundet, den egna befolkningen eller från Chiles folk, och för det andra att man inte öppet deltog i statskuppen utan utnyttjade sitt ledarskap genom militärerna och den nationella högern."

En tredje viktig fråga som tas upp är tortyren och massmorden. Hur kan människor, som tidigare betett sig "socialt" under vissa omständigheter förvandlas till torterare och massmördare? På den frågan kan man naturligtvis inte ge några klara svar, men Fuentes bidrar värdefullt genom att beskriva högerextremisternas paniska rädsla för "marxisterna", och att rädsla urholkar själen.

Kan då, slutligen, en revolution ske utan våld? Den frågan ställdes ju på sin spets i Chile 1973. Eva Zetterberg svarar för sin del mycket märkligt i 11/9-antologin: "Det fanns dom som inte trodde det var möjligt att stoppa

(Pinochet)-diktaturen utan väpnad kamp." Naturligtvis kan man diskutera om det var taktiskt riktigt att fortsätta den väpnade kampen med de styrkeförhållanden som rådde efter kuppen, men Zetterberg kan väl inte mena att det skulle ha gått att störta Pinochet på något annat sätt?

Allende själv hade målat in sig i ett hörn genom regeringens legalistiska politik, och gav sin bedömning några dagar innan den elfte september: "Vi får inte bryta legaliteten eftersom det är vi som besitter regeringsmakten. Om vi har kämpat för att hålla fast vid lag och ordning i en demokratisk stat, kan vi inte gärna svara på högerns terrorism med vänsterterrorism, det skulle innebära värre kaos."

Men Ale i *Den vita sparven* säger så här om samma situation, strax före kuppen då kommunistpartiet ställde parollen Nej till inbördeskrig medan vänsterrörelsen MIR, som stod utanför Allendes folkfront, propagerade för väpnad kamp: "Uppgiften var inte att inleda ett inbördeskrig. Det handlade om att förhindra inbördeskriget genom att förändra styrkeförhållandena så mycket att kuppmaakarna aldrig skulle få en reell chans att börja skjuta. Allt annat kunde utmytna i en slakt."

Göran Dahlman

Artikelförfattaren är barnskötare, författare och bokförläggare och var 1973 biståndsarbetare med UBV i Chile

Läs Röda rummet på nätet!

På vår **hemsida** finns **gamla nummer** i sin helhet, **tidigare debatter** samlade, **artikelarkiv** efter ämnesområde. Och en **gästbok** där du kan skriva dina egna kommentarer

www.rodarummet.org

Vår tids världsherravälde

Hur ser dagens globala maktsystem egentligen ut? Har USA uppnått total dominans efter kriget mot Irak? Vilket är sambandet mellan de imperialistiska krigen och globaliseringen? Finns det en imperialismteori som håller för 2000-talet?

Föredrag av Andreas Malm, journalist på tidningen Arbetaren (redaktör för Radar) och författare till Palestinaboken "Bulldozers mot ett folk". Skriver nu en bok om imperialismen.

Diskussion

Lördag 22 november, klockan 12
Brantingrummet, ABF-huset

Arr: tidskriften Röda rummet

seminariet är en del av:

Socialistiskt Forum

Fyrtio organisationer möts på sextio möten och seminarier om det globala klassamhället, djurrätt och socialism, oljans roll i världen, varför fängelserna är fulla, om missbruk som klassfråga, antikapitalistisk enhet och vänsterns roll efter EMU-omröstningen, med mera.

Medverkande: bland andra Göran Greider, Åsa Linderborg, Magnus Hörnqvist, Peter Widén, Stig Eriksson Babak Rahimi, Moa Elf Karlén, Kjell Östberg, Marita Ulvskog, Johan Ehrenberg, Jan-Olov Carlsson, med flera

Lördag och söndag 22-23 november
ABF-huset Sveavägen 41 T-bana Rådmansgatan
Fullständigt program finns på www.abfstockholm.se

Huvudarrangörer: ABF Stockholm, LO idédebatt och LO-distriktet